

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Basın-Yayın Yüksek Okulu
Radyo-TV Bölümü

B İ R E Y L E R A R A S I İ L E T İ Ş İ M

V E

K İ T L E İ L E T İ Ş İ M İ

(Yüksek Lisans Tezi)

Doç.Dr.Bener KARAKARTAL
yönetiminde

103 Deniz VARDAR

İ s t a n b u l - 1 9 8 6

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	III
<u>Birinci Bölüm</u>	
İLETİŞİM OLGUSU VE İLETİŞİM MODELLERİ	1
1.GENEL OLARAK İLETİŞİM OLGUSU	1
2. İLETİŞİM MODELLERİ	4
a)F.de Saussure ve İletişim	5
b)L.Bloomfield ve İletişim	9
c)K.Bühler ve İletişim	14
d)C.E.Shannon ile W.Weaver ve İletişim	17
e)R.Jakobson ve İletişim	20
3.BİR BİRLEŞİM DENEMESİ	26
<u>İkinci Bölüm</u>	
KİTLE İLETİŞİMİ VE SİYASAL İLETİŞİM	31
1.GENEL GÖZLEMLER	31
2.KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI: KISA TARİHÇE	36
a)Yazılı Basın	36
b)Radyo	43
c)Televizyon	46
3.KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE MCLUHAN KURAMI	48
4. KİTLE İLETİŞİMİ VE İLETİŞİM ETKENLERİ	52
5.KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASALLAŞMA	54
6.KİTLE İLETİŞİMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL BOYUTLARI	56
SONUÇ	59
KAYNAKLAR	61

Ö N S Ö Z

İletişim olgusunun değişik bilim dalları açısından giderek artan önemi, incelemelere getirdiği yeni esin bilinmektedir. Bu durum insan bilimleri alanında da etkisini duyurmakta, birçok araştırma konusu iletişim açısından da değerlendirilmekte, böylece yeni yaklaşım yolları ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu gelişimi göz önünde bulundurarak tezimizde kitle iletişimi, özellikle de siyasal iletişim olgusunu ele almayı ve bireylerarası iletişim sürecinden yola çıkarak konuyu incelemeyi tasarlıyoruz.

Bu amaçla, önce bireylerarası iletişime ilişkin başlıca kuramları ve modelleri gözden geçirip seçmecî bir model oluşturmayı deneyeceğiz: Bu inceleme çalışmamızın birinci bölümünü oluşturacak. İkinci bölümde ise kitle iletişimini, özellikle de yazılı basın, radyo, televizyon aracılığıyla gerçekleşen iletişim olgusunu, tarihsel gelişimi ve başlıca yönleri açısından değerlendirecek, bu araçlarla sağlanan "bilgi" iletiminin siyasal boyutları üzerinde duracağız. Bireylerarası iletişimle kitle iletişimi arasındaki ayrımları da vurgulayarak sürdüreceğimiz incelememizde, ele aldığımız konunun başlıca öğeleriyle etkenlerini gözler önüne sermeyi ve derinleştirilebilecek yanlarını sergilemeyi amaçlamaktayız.

Değindiğimiz amacı gerçekleştirirken, bundan sonra yapmayı tasarladığımız siyaset bilimi çalışmalarına giriş niteliğinde bir yaklaşım içinde bulunacağımızı da umuyoruz.

Temmuz 1986

Deniz VARDAR

Birinci Bölüm

İLETİŞİM OLGUSU

VE

İLETİŞİM MODELLERİ

1. GENEL OLARAK İLETİŞİM OLGUSU

İletişimi en geniş anlamıyla ve en yalın biçimiyle şöyle tanımlayabiliriz: Verici denilen bir kutupla alıcı diye anılan bir kutup arasındaki bilgi alışverişi ya da aktarımı. Bir vericinin bir alıcıya bilgi iletebilmesi, başka bir deyişle, iletişimin gerçekleşebilmesi, bir noktadan bir noktaya aktarılması amaçlanan mesajın izleyeceği bir iletim yolu ya da, genellikle benimsenen terimle söylemek gerekirse, bir kanal ya da oluk bulunmasına bağlıdır. Kanal, iletişimin türüne göre çeşitlilik gösterir: Söz konusu eylem ses dalgalarıyla gerçekleşiyorsa işitimsel özellik taşır; görme eylemine dayanıyorsa, görüntüsel bir niteliğe bürünür. Öte yandan, bilginin bir vericiden bir alıcıya bir kanal aracılığıyla aktarılması ancak her iki kutup arasında ortak bir dizge, daha özel bir terimle, ortak bir kod bulunması koşuluyla gerçekleşebilir. Kod, en genel anlamda, belli sayıda birimle bu birimlerin birleşim kurallarından oluşan bir bütündür. İletişimde bulunanların, söz konusu birimleri ve bunların işleyiş düzenlerini bilmeleri ile-

tişimin gerçekleşme koşulları arasında yer alır. Ayrıca, bu-
raya değin anılan tüm öğelerin, aktarılmasını sağlamakla yü-
kümlü oldukları bir deneyim, bir konu, gönderme yapılan bir
olgu ya da gönderge bulunması, iletişimin temel nitelikli zo-
runlukları arasında yer alır. Gerçekten de, her iletişim edi-
minde, bir kimse bir başka kimseye bir kanal aracılığıyla ve
bir kod kullanarak bir konu üzerine oluşturduğu bir mesajla
bilgi iletir.

Bir kod olarak algılanan iletişim düzenleri tek türden
değildir: Örneğin, eklemli seslerle anlaşma sağlayan doğal dil-
ler de birer kod olarak görülebilir, değişik yöntemlerle, doğal
dilleri yazıya aktarmaya yarayan yazı dizgeleri de birer kod sa-
yılabilir. Ancak, bu durumda, yazıya dönüştürülen doğal dilin
"birincil" nitelikli, yazının ise doğal dile göre "ikincil" ö-
zellikli olduğu açıktır.

Öte yandan, iletişim düzenleri, insanın tüm algılama ola-
naklarına göre de çeşitlenir. Biçimlerden, devinimlerden, renk-
lerden, vb. kaynaklanan iletişim yöntemlerinin yanı sıra, aygıt-
larla sağlanan iletişim türleri, kimi hayvanlar arasında göz-
lemlenen anlaşma edimleri söz konusu çeşitliliğin ne denli ile-
ri boyutlara ulaşabileceğini ortaya koyar. "Zooloji bilginleri-
nin de gösterdikleri gibi kuşların sevinçten değil haberleşme
amacı ile ötüşükleri; denizler altındaki sessizlik dünyasının
gerçekte sessiz olmadığı ve yunus balıklarının ses ile anlaş-
tıkları(...) öğrenilmiş bulunmaktadır"(BAŞKAN,1967,s.130). Bu
durum, iletişim olgusunun ne denli geniş kapsamlı olarak algı-
lanabileceğini göstermektedir. Ancak şunu da hemen belirtmek
gerekir ki bizi burada ilgilendiren iletişim, insansal ve top-

sal nitelikli iletişimidir.

Yukarda, ayrıntılara girmeden en yalın görünümüne indirgeyerek sunmaya çalıştığımız mesaj ya da ileti alışverişi gerçekte çok değişik yaklaşımlara ve yorumlara konu olmuş bir alandır. Özellikle yüzyılımızda çeşitli kuramcılar bu olgu üzerine eğilerek açıklama girişimlerinde bulunmuşlar, kendilerini yakından ilgilendiren alanlara ve iletişim türlerine ilişkin kuramlar geliştirmişler, değişik modeller oluşturmuşlardır. Doğal dillerin yanı sıra başka anlaşma yöntemlerinin varlığı nedeniyle, dilbilimden genel bir göstergebilime değin uzanan geniş bir alanda yoğun çalışmalar yapılmıştır. Konuya katkıda bulunan uzman ya da kuramcıların değişik alanlarda çalışmaları, kimilerinin dilbilimci, kimilerinin ruhbilimci, kimilerinin mühendis, vb. kimliği taşımaları olguların daha geniş kapsamlı olarak ve tüm çeşitliliğiyle kavranmasını sağlamıştır. Ancak şu da unutulmamalı ki yukarda değinilen bütün insansal anlaşma yöntemleri gerçekte "konuşma diline dayanır. Konuşma dilinin aracılığıyla varılmış bildirişme yöntemleridir(...). Bütün öteki sistemlere rağmen diyebiliriz ki insanlar aralarında alışverişe girmek, biraz uzun ve çapraşık bir olayı birbirlerine bildirmek, bir konuyu tartışmak, yeni bir fikre varmak isterlerse dil kullanmak zorundadırlar"(BAYRAV , 1969,s.3). Bu durum, olguların yorumunda dilbilimsel modellere özel bir ağırlık verilmesini gerektirir. Kuşkusuz, böyle yapılırken, her düzlemin kendine özgü, başka düzlemlere indirgenemez özellikleri göz ardı edilmemelidir. Yoksa gerçeklik tüm çeşitliliğiyle yansıtılamaz.

2. İLETİŞİM MODELLERİ

Yüzyılımızda iletişim konusunda oluşturulan kuram ya da modeller bazı açılardan birbirleriyle çelişir gibi görünmekle birlikte, kimi yönlerden de birbirini bütünlemektedir. Böylece, aşama aşama oluşup belirginleşen genel bir iletişim modelinden söz etme olanağı doğmaktadır.

İkinci Bölüm'de üzerinde duracağımız Kitle İletişimi ve Siyasal İletişim konusunu ele almadan önce, çeşitli kuramcıların önerdikleri iletişim modellerini, temel öğelerine indirgeyerek belirlemeyi, bu yoldan genel bir iletişim modelinin başlıca eksenlerini saptayarak bir birleşim denemesinde bulunmayı çalışmamızın önkoşulu olarak görüyoruz.

Genel olarak, "aralarında birtakım bağıntılar bulunan süreçlerin oluşturduğu bir bütünü açıklamak için kullanılan mantıksal ya da matematiksel bir yapı (DUBOIS ve Başkaları, 1973, s.322) biçiminde tanımlanan model bir gerçekliğin temel dizgesini göstermeye, bu gerçekliğin işleyişini açıklamaya yarar. Kimi kullanımlarda, "belli bir olgular bütünüünü açıklayabilecek ve yeni olguların öngörülmesini sağlayabilecek soyut ve varsayımsal" bir kurgu anlamını edinerek kuram terimiyle de özdeşleşir (Trésor de la langue française, 1985, s.928).

Burada üzerinde duracağımız başlıca iletişim modelleri ya da kuramları, XX.yüzyıl Avrupa dilbiliminin kalkış noktasını oluşturan F.de Saussure'le, XX.yüzyıl Amerikan dilbiliminin yaygınlık gösteren ilk okulunu yaratan L.Bloomfield'in modelleri; ruhbilimci K.Bühler'in modeli; C.E.Shannon ve W. Weaver adlı Amerikalı mühendislerin geliştirdikleri iletişim modeli; son olarak da, kendisinden önceki katkıları geniş öl-

çüde değerlendiren ve Avrupa dilbilimiyle Amerikan dilbilimi arasında köprü kurmayı başaran R.Jakobson modelidir.

Söz konusu modelleri sunarken, bu bölümün son altbölümünde sunmayı tasarladığımız bireşim denemesine yardımcı olabilecek öğeleri vurgulamaya özen göstereceğimizi de belirtelim. Seçmecî bir yaklaşım benimsediğimizden, sunuşumuzu yaparken "seçtiğimiz" öğeleri doğal olarak öne çıkaracağız. Daha sonra seçmecî modelimizi oluştururken, ilgilendiğimiz alanda model olarak görülebilecek özgün dizgeler olmasalar da, olguların kimi yönlerini aydınlatan başka katkılardan da yararlanacağız.

a)F.de Saussure ve İletişim

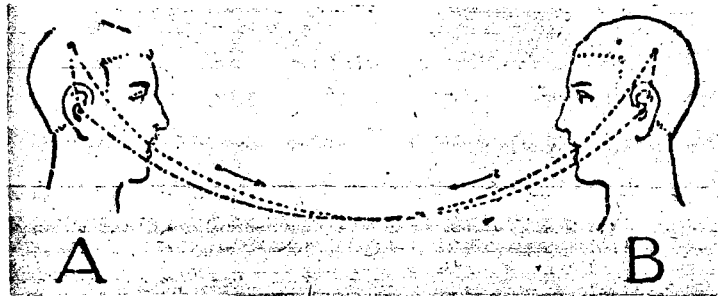
XX.yüzyıl dilbiliminin kurucusu sayılan F.de Saussure, başka bilimlerin egemenliğinden kurtardığı bu bilimi dizge ya da yapı araştırmalarına yönelterek ve yöntem alanında büyük bir yenileniş gerçekleştirerek yapısalcılık diye adlandırılacak olan akımın temellerini atmıştır(YÜCEL,1982).

Toplumsal nitelikli olarak gördüğü dil ile bireysel özelliğini vurguladığı söz birbirinden ayırt eden Saussure birinci olguya öncelik tanımış, onu bir dizge niteliğiyle algılamıştır. Öte yandan, incelemeleri artsüremli(diyaknonik) ya da tarihsel boyuttan essüremli(senkronik)boyuta kaydırması, gösteren(işitim imgesi) ile gösterilen(içerik)bölümlerinden oluşan göstergenin nedensiz ve uzlaşımsal olduğunu belirtmiş, dilsel değerin dizgeden doğduğunu kanıtlamış, dizgenin işleyişini(düzenliğini) ise dizimsel(sentagmatik) ve çağrışımsal bağıntılar çerçevesinde açıklamıştır(bak.SAUSSURE,1985). İs-

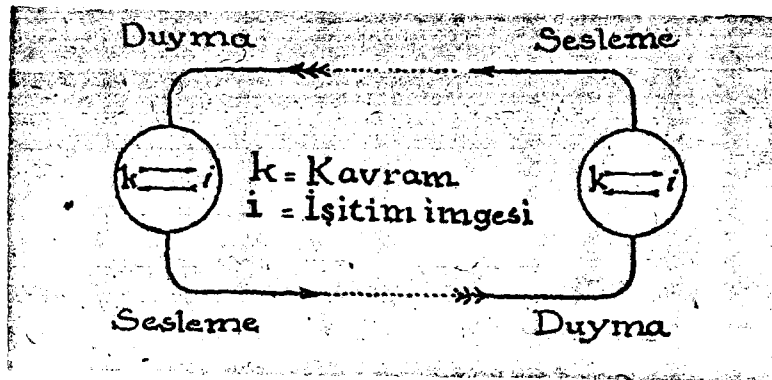
viçreli bilgin bütün bu açıklamalarının yanı sıra gösterenin çizgiselliğini belirtmiş, dizgeden kaynaklanan özelliklerin dilin bir töz ya da özdek değil, bir biçim olmasını sağladığını savunmuştur(A.g.y.,s.122).

Saussure XX.yüzyıl yapısalcılığını oluşturacak akımın çıkış noktasında yer aldığı gibi kendisinden sonraki çeşitli kuramcıların katkısıyla oluşacak göstergebilimin(semiyoloji ya da semiyotik) de başlıca esin kaynakları arasında yer alır(bak.VARDAR,1982,s.61 ve ötesi). Dilbilime katkıları arasında gösterge kuramı da önemli bir aşama sayılan Saussure'e göre dilbilim, konusu bakımından (dilsel göstergeler) , bilginin kurulmasını öngördüğü genel bir göstergebilime bağlanırken(SAUSSURE,1985,s.19), yöntemi ve gerçekleştirilecek işlemler yönünden, tasarlanan göstergebilimin temel örneği olacak, onun yanında bir model niteliğiyle yer alacaktır(A.g.y., s.74).

En genel görünümüne indirgeyerek sunduğumuz bu dil modeli içinde iletişim olgusu da kuşkusuz önemli bir yer tutmaktadır. Dilsel iletişimi toplumsal bir olgu olarak ele alan Saussure, bu eylemin gerçekleşebilmesi için en az iki bireyin bulunması gerektiğini belirtir ve ünlü modelini sunarken, değişilen süreci şu şemayla açıklar:

Saussure'e göre, "çevrimin kalkış noktası bunlardan birinin (örneğin A'nın) beynindedir. Kavram diye adlandıracağımız bilinç olguları orada göstergelerin tasarımlarına ya da işitim imgelerine bağlıdır. Bunlar bilinç olgularını dile getirmeye yarar. Herhangi bir kavramın beyinde ilgili işitim imgesini canlandırdığını varsayalım: Baştan başa anliksal bir olgudur bu. Sonra fizyolojik bir oluş gerçekleşir: Beyin ses örgenlerine, imgeye ilişkin bir uyarım aktarır; sonra ses dalgaları A'nın ağzından B'nin kulağına doğru yayılır: Salt fiziksel nitelikli bir oluştur bu. Çevrim bundan sonra B'de tersine bir yol izleyerek sürüp gider: Kulaktan beyne işitim imgesinin fizyolojik aktarımı; beyinde ise, bu imgenin, karşılığı olan kavramla anliksal birleşimi. Eğer B de konuşursa, bu yeni edim -B'nin beyninden A'nın beynine değin- ilk edimde görülen yolu olduğu gibi izleyecek ve birbiri ardı sıra aynı evrelerden geçecektir". Bu evreler şöyle gösterilmiştir Saussure'ün yapıtında(bak.A.G.Y.,s.14):

Görüldüğü gibi, Saussure iletişimi burada salt sözel bir bağlamda ele almakta, mesajın bireylerdeki oluş ve aktarımını betimlemektedir. Ancak, buradaki biçimiyle söz çerçevesinde irdelenen iletişim gerçekte dil olgusuna ya da koda sıkı sıkıya bağlıdır ve her söz alışverişi toplumsal bir dizge olan dilin varlığını içerir.

Saussure'ün dilyetisi diye adlandırdığı, hem toplumsal, hem de bireysel olguları kapsayan bütün içinde dilin kapsadığı alanı belirlemek için ele aldığı söz çevriminde -yukarda da belirtildiği gibi- fiziksel, fizyolojik ve anlalsal bölümler var. Saussure'e göre en önemli nokta şu: "Sözel imge sesle özdeşleşmez; kendisine bağlanan kavram denli anlalsaldır o da" (A.g.y., s.15). Saussure çevrimde yer alan öğelere bir de çağrışım ve eşgüdüm (koordinasyon) yetisi eklemek gerektiğini, dilin dizge olarak düzenlenişinde en önemli görevin bu yetiye düştüğünü belirtir. Böylece, dilyetisinin bir yönüne bağlanan bireysel edim (söz) aşılarak toplumsal olgu (dil) düzlemine ulaşılır. Tüm bireylerin, özdeş biçimde değilse de, yaklaşık olarak aynı kavramlara bağlı aynı göstergeleri kullanması da bu yoldan açıklanmış olur.

Konuşan bireylerde, bir başka deyişle, iletişim sürecine katılan kişilerde hemen hemen özdeş izlerin oluşmasını, alıcı ve eşgüdüm sağlayıcı yetilerin işleyişine bağlayan Saussure dili, "aynı topluluktan bireylerde, sözü kullanma yoluyla yerleşmiş bulunan bir gömü", "bir topluluk oluşturan bireylerin beyinlerinde(...) yer alan gücül bir dilbilgisi dizgesi", bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı ürün"

olarak tanımlar(A.g.y.,s.16). Bu bağlamda söz, "konuşan bireyin, kişisel düşüncesini anlatmak için" dil kodunu kullanmasını sağlayan "birleşimler"i ve "bu birleşimleri dışa iletmesini sağlayan anlaksal-fiziksel düzeneği" belirtir(A.g.y., ss.16-17). Dil ile söz arasındaki ayırım da, bağıntı da bu açıklamalarla ortaya konulmuş olur. Sonuç olarak, "sözün anlaşılabilmesi ve bütün sonuçlarını verebilmesi için dil zorunludur. Ama dilin yerleşebilmesi için de söz zorunludur"(A.g.y., s.22). Kısacası, dil, söz ediminin ya da iletişim olgusunun hem aracıdır, hem de ürünüdür. J.Martinet'nin de belirttiği gibi(1975,s.13), iletişim böylece toplumsal bir nitelik kazanır Saussure'de.

b) L.Bloomfield ve İletişim

Amerikan dilbilimini uzun süre etkileyecek bir kuram oluşturan Bloomfield özellikle Language(1933) adlı yapıtında davranışçı ruhbilimden esinlenerek dili de bir davranış biçimi olarak ele almış, uyaran / yanıt ikilisi çerçevesinde irdelenmiş ve dıştan gözlemlenebilir belirtiler düzleminde yorumlamıştır. Bunun sonucunda da, davranışçı bir dilsel iletişim modeli geliştirmiştir. Bloomfield'e göre, "inceleme birimi olan dilsel biçimler belirli bir anlamı dile getirmek için söylenir"; ne var ki "dil incelemesi bu biçimlerin anlamlarını tanımlayacak denli gelişmemiştir. Kesin ve somut bir anlam tanımına ulaşabilmek için biçimleri üreten konuşucunun durumuyla evrendeki tüm nesnelere ilişkin kesin bilimsel tanımların bulunması gerekir. Bu nedenle dilbilimciler dil incelemesine anlamdan değil, sesbilimsel biçimden başlamalıdır"(OZİL,1983,s.57).

Bloomfield'in iletişim modeli çok yalın birtakım olguların gözlemiyle bilginin bunlardan çıkardığı davranışçı sonuçlara dayanır. Yazarın bu konuda verdiği çok ünlü bir örnek vardır: "Jack ile Jill bir patikada yürür. Jill açtır, ağaçta bir elma görür; gırtlığı, dili ve dudaklarıyla bir ses çıkarır. Jack çitin üstünden atlar, ağaca tırmanır, elmayı alıp Jill'e getirir ve verir. Jill elmayı yer"(BLOOMFIELD,1983,s.60). Bu anlayışa göre, "acıkmış (yani kaslarından bir bölümü gerilmiş ve özellikle midesinde bir takım salgılar ortaya çıkmış) birisi, ağaçta bir elma gördüğü (yani elmanın yansıttığı ışınlar gözlerini etkilediği) zaman, ya ağaca tırmanacak ya da ağaca tırmanma yerine, konuşma organıyla çıkardığı sesler aracılığıyla bir karşılayıcı tepki (...)göstererek, yanında bulunan birisinden, elmayı kendisine getirmesini isteyecektir"(HACIKADİROĞLU,1985,s.219). İşte, yukarıda verilen Jack ile Jill örneğinde de böyle bir süreç söz konusudur. Bloomfield, değinilen olayı zaman bakımından üç bölüme ayırır:

- A. Konuşma ediminden önceki kılğısal(practical) olaylar;
 - B. Konuşma;
 - C. Konuşma ediminden sonraki kılğısal olaylar
- (BLOOMFIELD,1985,s.60). Bunlardan A'daki olaylar Jill'i ilgilendirir(aç olma durumu, kırmızı elmadan yansıyan ışık dalgalarının gözüne ulaşması). Jill, Jack'i görür: Bu durumda onunla arasındaki geçmiş ilişkiler söz konusu olur. Jill'in konuşmasından önceki ve yalnızca onu ilgilendiren bu olguların tümü konuşucunun uyarandır. C, dinleyici Jack'i ilgilendirir ve onun elmayı getirip Jill'e vermesi-

sini içerir: Bu da dinleyicinin tepkisidir. Konuşmadan (B) sonraki olaylar Jill'i de çok yakından ilgilendirir: Jill elmayı alır ve yer. Bloomfield hem konuşmanın, hem de ondan önceki ve sonraki olayların, konuşucuyla dinleyicinin yaşam öykülerinden kaynaklandığını savunur. Doğrudan doğruya B ile ilgili olarak da, "dil, bir kimse bir uyararı etkisinde kaldı mı, bir başkasına bir tepki gösterme olanağı verir"(A.g.y.,s.62) diyerek açıklamasını sürdürür. "Konuşucu Jill ses tellerini (...), alt çenesini, dilini, vb. oynatarak, havayı ses dalgaları biçiminde dışarı atar. Konuşucunun bu davranışları uyarana (U) karşı gösterilen tepkidir. Kılgısal (ya da edimsel) tepki (T), bir başka deyişle gerçekten elmayı elde etme girişi yerine Jill sesli bir davranışta bulunur. Bu da küçük u ile "gösterilen" dilsel (ya da değiştirmelik) bir tepkidir(A.g.y., s.62). Demek ki Jill, uyarana karşı bir değil, iki tepki gösterebilir. Bu tepkileri Bloomfield aşağıdaki biçimde sunar:

U —————> T (Kılgısal tepki)

U —————> t (Değiştirmelik dilsel tepki)

Yukardaki örnekte Jill ikinci yolu seçmiş, ağzında oluşan ses dalgaları havayı dönüştürerek ses dalgaları oluşturmuştur.

Öte yandan, Jack'in söylenenleri duyması kendisi için bir uyarandır. Jill'in aç olması ve elma uyararı san-

ki Jack'i etkilemiş ve bunun üzerine Jack gidip elmayı kopararak Jill'e vermiştir. "Kısacası, konuşma yetisiyle donanmış bir kişi olarak Jack, iki tür uyarana karşı tepki göstermektedir: Bunlardan biri (açlık ve yiyeceğin görünmesi gibi) U türünde kılgısal uyarın; öbürüyse konuşma türünden (ya da değiştirmelik) bir uyarandır; Jack'in kulak zarındaki bu titreşimleri küçük u ile göstereceğiz. Jack'i bir şey yaparken (sözgelimi elmayı koparıırken) gördüğümüzde onun bu davranışı bir hayvan davranışı gibi yalnızca kılgısal bir uyarana değil(...), aynı oranda bir konuşma uyarana bağlı olabilir(A.g.y.,s.63).

Bloomfield, Jack'in davranışlarını iki değişik dürtünün harekete geçirebileceğini vurgular ve bu durumu şöyle görselleştirir:

(Kılgısal uyarın) U —————→ T

(Değiştirmelik dilsel uyarın) u —————→ T

Jill'in ses hareketleriyle Jack'in işitme edimi arasındaki bağlantının belirsizlik ve değişme olasılığının çok az olduğunu belirten bilgin, bir uyarın karşısındaki iki insansal tepki türünü (bağlantıyı kesik çizgilerle yansıtır) şöyle sunar(A.g.y.,s.63):

(Konuşmasız tepki) U —————→ T

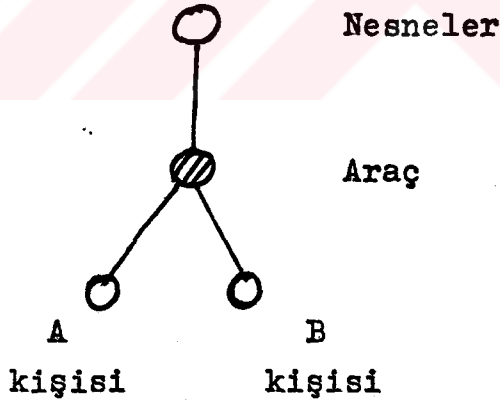
(Konuşmanın aracılık ettiği tepki) U —————→ t ---- u —————→ T

Bloomfield'e göre olayların bu ardışık düzeni sinir sisteminin bir özelliğinden kaynaklanır ve konuşucuyla dinleyicinin bedenleri arasındaki boşluk ses dalgalarıyla kapatılır. Bilgin, normal bir insanın yalnızca U ile T'ye ilgi duyduğunu, konuşmaya dikkat etmediğini, örneğin elma sözcüğünü söylemenin ya da duymanın kimsenin açıklığını gidermediğini belirtir: Bu sözcükle, konuşmanın geri kalan bölümü başkasını yardıma çağırmaya yarar yalnızca.

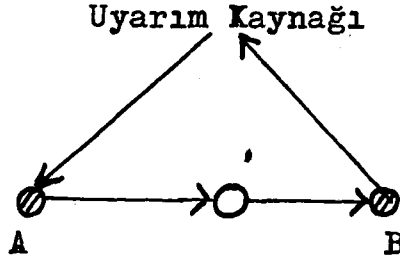
Ruhbilimsel davranışçılıktan esinlenen ve dilsel iletişimi uyaran-tepki(yanıt) ikilisine indirgeyen Bloomfield de, Saussure gibi, bu açıklamalarıyla dilsel iletişimin toplumsal özelliğini ve dilsel toplulukların, başka bir deyişle, sözlü belirtkelerden(sinyallerden) ya da göstergelerden kurulu özgül dizgeler kullanan toplulukların varlığını vurgular. Ancak şu da bir gerçek ki, iletişimin özünü oluşturan anlam iletimi bu görüşe göre salt fiziksel bir davranış : ya da hava akımının yalın bir yönlendirilişi olarak belirir. Bu durum, Bloomfield'in aşırı davranışçılığından kaynaklanmaktadır. Özellikle, elma gibi nesnelere yansıyan ışınlar ya da mide salgılarına benzer uyarılara rastlanmayan durumlarda(HACIKADİROĞLU,1985,s.219)gerçekliği açıklama gücü sınırlı görülen bu kuram, her şeye karşın uzun süre araştırmalara egemen olmuştur. Aşırılıklarından arındırılmak koşuluyla, bu yaklaşımın yine de incelemelere yeni bir bakış açısı getirmiş olduğu söylenebilir.

c) K.Bühler ve İletişim

K.Bühler, 1934 yılında yayımlanan çok önemli bir çalışmasında(Sprachtheorie) iletişimin odak noktasında yer alan göstergeye ilişkin bir tanımdan yola çıkar: Ona göre bu kavram "bir şeyin yerine geçen başka bir şey" olarak tanımlanabilir(HÖRMANN,1972,s.24 ve ötesi). Skolastiğin "stat aliquid pro aliquo" formülünü anımsatır söz konusu tanım.Göstergeye tanınan "gösterim" niteliği pek çok biçime bürünebilir: Bunlar arasındaki ayırım özdeklerinden değil, işlevlerinden kaynaklanır. Bühler, Organon-Modell adını verdiği dil, daha doğrusu gösterge modelinde dili bir araç olarak yorumlar ve bu aracın "bir kimsenin bir başka kimseye bir şeyden söz etmesini" sağladığını belirtir. Böylece, daha sonraları pek çok bilginine esin kaynağı olacak şu şemayı ortaya koyar:

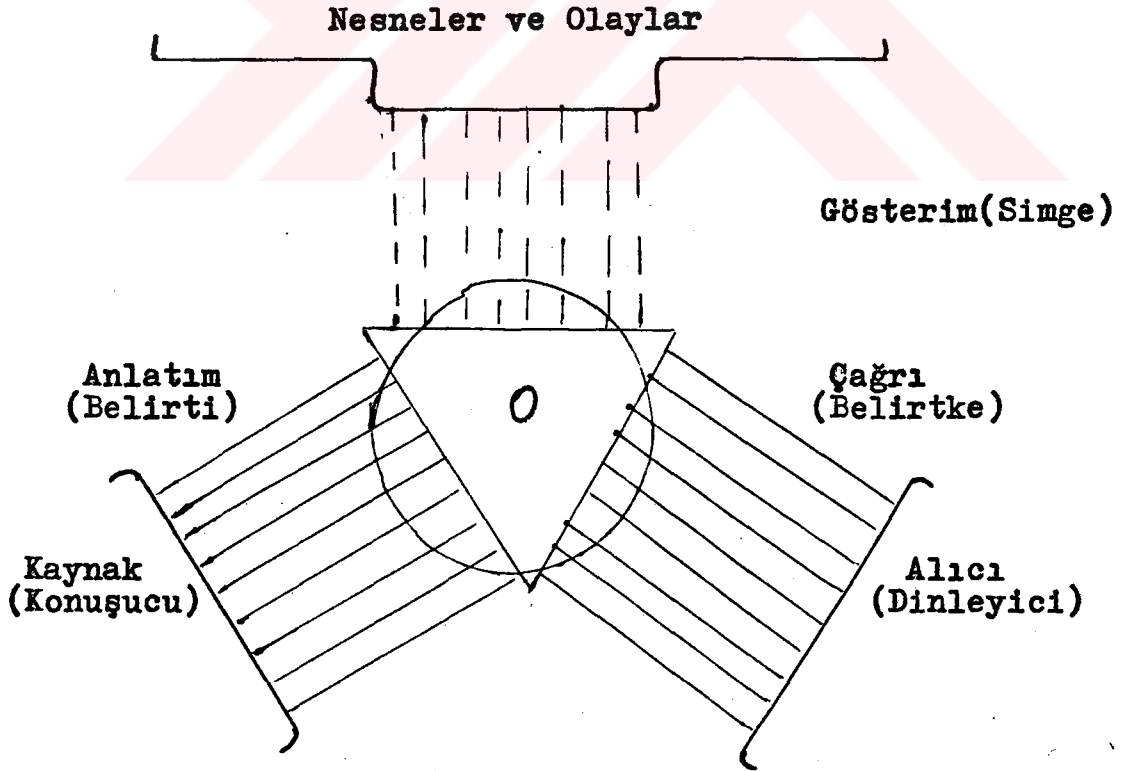

Bühler şöyle bir örnek verir: A yağmur sesini duyar ve B'ye: "Yağmur yağıyor." der; bu sözler üzerine B pencereye bakar:

Tepkinin Ürünü
ve
Aracı Uyarı

Görüldüğü gibi, burada da davranışçılıktan kaynaklanan bazı kavramlar gösterge işlevinin çözümlemesi yapılırken karşımıza çıkmakta. Ancak Bühler ayrıntılara girdikçe, çeşitli bağıntıları aşağıdaki biçimde sunarak davranışçılığı aşan bir model geliştirir.

Yukardaki şemanın ortasında yer alan çember de somut olay ya da olguyu göstermektedir: O .Burada değinilen olgunun tümü üç özellik sunar ve bu özellikleriyle gösterge niteliğini kazanır: Çizimdeki üçgenin her kenarı bir özelliğin karşılığıdır. Olgu, nesne ve olaylara ilişkin olmasıyla bir simge; iç dünyasını dile getirdiği konuşucuyla ilişkisi bakımından bir belirti; davranışına yön verdiği dinleyici açısından ise bir belirtkedir(sinyal).

Bu gözlemlerin yanı sıra Bühler dilsel işlevleri de belirler ve bunları üçe indirger:

- a)Gösterim(somut dünyadaki olaylar ve nesnelere);
- b)Anlatım(konuşucunun durumu);
- c)Çağrı(dinleyicinin durumu).

Gösterim, simgesel ya da göndergesel bir işlevdir. Anlatım, anlatımsal işlevi yaratır. Sonuncu işlev ise, dinleyiciye yönelik, onu bir şey yapmaya, bir davranışta bulunmaya "çağırır" işlevdir.

Bühler modeline göre, göstergeyle belirtilen nesne arasında iki tür ilişki bulunabilir: İlişki ya doğaldır(belirti) ya da uzlaşımaldır. Bu son özellik, F.de Saussure'ün vurguladığı nedensiz göstergelerin niteliğidir.

Sonuç olarak, Bühler, yukarda belirlenen çerçevede, iletişim bakımından dili bir araç olarak düşünür ve somut dünyadaki olay ve nesnelere konuşucunun dinleyiciye dil (simgeler) aracılığıyla "iletildiğini" gözlemler. Bilginin geliştirdiği bu model günümüze değin birçok yaklaşımı yakından etkileyecek, birçok kuramcıya esin kaynağı olacaktır. Özellikle R.Jakobson bu modeli ele alarak daha da geliştirdi.

recek, dilsel işlevleri tüm yönleriyle açıkladığını savunduğu yeni bir modelin kalkış noktası yapacaktır.

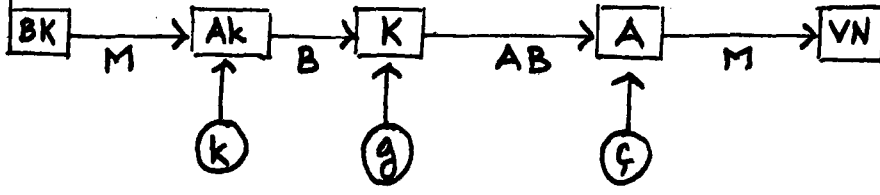
Kısacası, K.Bühler en verimli iletişim modellerinden birini oluşturmuştur. Bakış açısının temelinde sesbilimin vardığı sonuçlar bulunan bu bilgin tüm incelemesini bu nedenle dilin iletişim bağlamındaki işlevi üzerinde yoğunlaştırmıştır(DUCROT-TODOROV,1972, s.425).

d) C.E.Shannon ile W.Weaver ve İletişim

Çeşitli dilbilim ve ruhbilim akımları iletişim olgusunu buraya değin anılan yaklaşımlar çerçevesinde kavramlaştırıp incelerken 1950'ye doğru bilgi ya da enformasyon kuramı oluşturulmuştur.

Özellikle C.E.Shannon ile W.Weaver adlı mühendislerin çalışmalarında (örneğin The Mathematical Theory of Communication,1949) somutlaşan bu yeni yaklaşım, iletim araçlarının(telefon,telgraf,televizyon) verimini artırmak isteyen telekomünikasyon (uziletişim) uzmanlarının etkinliklerinden kaynaklanır. Dilsel iletişim açısından da büyük bir önem taşıyan bu yeni kuram insan bilimlerinde birçok uygulama alanı bulmuştur. Bu bağlamda, doğal diller öbür iletişim dizgeleriyle benzerlikleri açısından incelenmeye elverişli görülmüş, böylece diller birer kod, konuşucunun ürettiği söz ise bir mesaj olarak yorumlanmıştır.

Shannon ile Weaver'in oluşturduğu iletişim şemasında bilgi aktarımı odak noktasıdır:

Bu şemaya göre, bir bilgi kaynağı (BK) bir mesaj(M) üretir ve bu mesaj alıcıya(A) aktarılır. Aktarıcı (Ak) bir belirtke (B) oluşturmak amacıyla mesajı işlemde geçirir (kodlama: k). Belirtkenin bir kanal (K) ya da oluk aracılığıyla aktarılması gerekir. Alınan belirtke (AB) alıcı tarafından çözülür (ç); mesaj ortaya çıkar ve varış noktasına (VN) ulaşır.

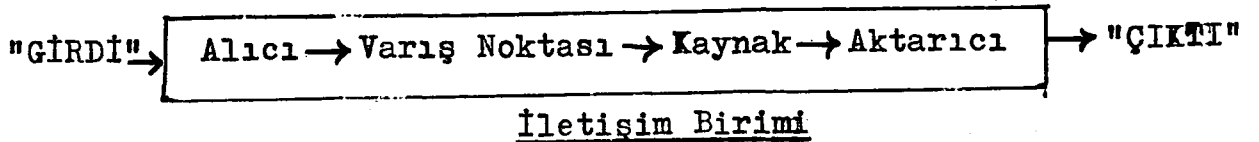
Aktarıcı, kanal ve alıcı medium'u(arac) oluşturur. İletişim kuramcılarına göre, buradaki anlamıyla mesaja ilişkin olarak gösteren düzleminde "bilgi"nin aktarılması önem taşır. Bu nedenle de, iletişimin anlam ya da içerik yönü üzerinde durulmaz.

Çok genel bir anlamda kullanılan gürültü(g) terimiyle belirtilen etkenlerden ötürü aktarımın engellenmesi üzerinde de durur iletişim kuramcıları. Gürültüyü ortadan kaldırma, hiç değilse azaltma yolunda girişimlerde bulunurlar. Mühendis olan Shannon ile Weaver için temel sorun, bir yerde üretilen bir mesajın bir başka yere en iyi koşullarda aktarılabilmesidir. Burada artık bilgi kavramıyla karşılaşırız: Artık bilgi, daha önce verilmiş olan "bilgi"nin olduğu gibi ya da değişik biçimde yinelenmesidir. Kimi olasılıkları or-

tadan kaldırarak bulanıklığı gideren bilgi, yinelemelerle (artık bilgi) pekiştirilir.

İletişim sürecinde kullanılan dizgenin(kod)birimlerinin sayısı ve her birimin olasılığı belirlendikten sonra aktarılan bilginin niceliği üzerinde durulmuştur. Ancak, dilbilimci A.Martinet'nin de belirttiği gibi, bu konuda "mühendisler, verileri kendi gereksinimleri doğrultusunda yalınlaştırarak kesinliğe ulaşmaktadırlar"(MARTINET,1985,s.157). Örneğin, dillerin hem yazılı, hem sözlü anlatımlarının olağan koşullarını, içerikten soyutlanmış bir iletişim modeli aşırı yalınlığı nedeniyle yeterince yansıtamaz.

Psikolengüistik alanında, kodlama ve kod çözme işlemleri doğrudan doğruya konuşan ya da dinleyen bireyin organizmasındaki bir etkinliğin işlevleri olarak ele alındığından C.E. Osgood ile arkadaşları Psycholinguistics, a survey of theory and research problems(1954) adlı yapıtta Shannon ile Weaver'in şemasını, bir tek "iletişim birimi"ni yansıtacak biçimde değiştirmişlerdir. Bu bilginlerin kalkış noktası, aynı bireyin aynı anda hem kaynak, hem de varış noktası niteliğini taşımasıdır. Bu gözlemler sonucunda oluşturulan yeni şemanın genel görünümü şöyledir(bak.PETERFALVI,1970,s.25):

Kısaça gözden geçirdiğimiz bu yeni yaklaşım, mühendislerle telekomünikasyon uzmanlarının aşırı derecede yalın şemasını insansal boyuta uyarlama çabasını yansıtmaktadır.

İster dar, ister genişletilmiş biçimiyle ele alın-
sın, sonuç olarak iletişim ya da bilgi kuramının odak nokta-
sı, yukarda da belirtildiği gibi, bilgi aktarımıdır. Bu gö-
rüş uyarınca, bir kod aracılığıyla dile getirilen her öge de
bilgi niteliği taşır. Aynı oranda olasılık gösteren iki bi-
rim arasında seçme yapıldığında, aktarılan bilgi 1 bit (bin-
ray digit) değerindedir; dört birim arasında seçme yapılacak
olursa, 3 bitlik bir bilgi iletilir. Birimlerin getirdiği bil-
gi, olasılıklarıyla ters orantılıdır.

Ne var ki, bütün bu açıklamalar, bilgi ya da iletişimi-
şim kuramında, vericinin de, alıcının da birey niteliği taşı-
dıkları durumlarda, bu özelliklerinin vurgulanmadığını, kura-
mın, bunların toplumsal-tarihsel bir bağlamda bulunmalarını
göz önünde tutmadığını dolaylı biçimde göstermektedir.

e) R.Jakobson ve İletişim

Kimi dilbilimciler doğal dillerin birer kod olduğundan
kuşku duyarlar. Çünkü onlara göre, "kod, önceden var olan bi-
rimler gerektirir"(MARTINET,1972,s.77). Oysa dilden önce dil-
sel birim yoktur. Diller deneyim olgularını kendilerine özgü
biçimlerde, ayrı ayrı doğrultularda düzenlerler. Her şeye kar-
şın, bir iletişim aracı olan dilin öbür iletişim araçlarıyla
ortak yönleri göz önünde tutularak ele alınmasından, dili bir
kod, sözü de bir mesaj olarak ele almaktan yana olan dilbilim-
ciler de vardır. R.Jakobson bu ikinci tür dilbilimcilerin en
ünlüsüdür.

Çok geniş bir ilgi alanı olan bu bilgin hem insan bilimleri arasında, hem de bu bilimlerle doğa bilimleri arasında köprüler kurmaya, ortak paydalar bulmaya yönelmiş , çeşitli bilim dallarında görüş ve düşüncelerinden yararlanan bir öncü kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Doğrudan doğruya iletişim çevriminde yazınsal ya da sanatsal işlemin yerini ve düzenini belirlemeye yönelik çalışmalarıyla iletişim modelini geliştirmiş, özellikle K.Bühler'in(bak. yukarda) iletişim kuramından esinlenerek oluşturduğu yeni bir modelle daha önceki modelleri bütünlemiştir.

Jakobson, "Bir dilsel mesajı sanat yapıtına dönüştüren nedir ?" sorusuna yanıt ararken genel iletişim şemasını da geliştirme olanağı bulmuş, K.Bühler'in üç ögeli şemasını altı ögeli bir şemaya dönüştürmüştür.

Jakobson'a göre her sözlü iletişim ediminde birtakım oluşturucu etkenler vardır. Bunlardan gönderen, gönderilene (varış noktası) bir mesaj yollar. Amaçlanan sonucu verebilmesi için gönderme yapılan bir bağlam ya da gönderge(referent) gereklidir. Ayrıca, konuşucuyla dinleyicinin paylaştığı (tümüyle ya da bir bölümüyle) bir kod bulunması zorunludur. Bir de gönderenle gönderilen arasında iletişim kurulmasını ve bunun sürdürülmesini sağlayan bir ilişki, daha açık bir deyişle, fiziksel bir kanal ve ruhsal bir bağ bulunması gereklidir (Bak.JAKOBSON, 1983, ss.178-179).

Jakobson, oluşturduğu modelin temel nitelikli öğelerini ya da etmenlerini şöyle gösterir:

T O R K İ T E
BİLİMSEL ve TEKNİK
ARAŞTIRMA KURUMU
KÜTÜPHANESİ

BAĞLAM

GÖNDEREN MESAJ ...(kendisine mesaj)GÖNDERİLEN
İLİŞKİ
KOD

Bu etmenlerin her biri ayrı bir dilsel işlevin temelinde yer alır, öğelerden birinin ya da öbürünün ağırlık taşımamasına göre iletişim de çeşitlenir.

Göndergeye yönelik birçok mesajın gerçekte ana görevidir. Ancak somut düzlemde öbür öğeler bu öğeyi sürekli biçimde etkiler; kimi durumlarda ise, öne çıkarak iletişimin ağırlık noktasını oluştururlar. Jakobson, dilde temel nitelikli altı yön ayırt etmekle birlikte, yalnızca bir tek tek işlev yerine getiren mesajlar bulmanın güç olduğunu da vurgular (A.g.y.,s. 179).

Mesaj göndergeye yönelik oldu mu, "düzanlamsal", "bilisel" ya da göndergesel işlev söz konusudur. Mesaj gönderene ağırlık verdiğinde, coşku işlevi (örneğin ünlemler) yerine gelir. Gönderilene yönelik bir mesaj (buyruk kipi gibi) çağrı işlevini yerine getirir. İletişimin kanalı denetlemeye yarayan türündeysen ilişki işlevi söz konusudur: Alo ! gibi. Konuşucuyla dinleyicinin ortak bir kod kullanıp kullanmadığının denetlendiği ,kod ile ilgili açıklamalar getirilen durumlarda üst-dil işleviyle karşılaşılır. Bu işlevle ilgili olarak Jakobson şu örneği verir: " Dinleyici: 'Söylediklerinizi izleyemiyorum -ne demek istiyorsunuz ? " ya da daha seçkin düzeyli

bir deyişle "Bu ne anlama geliyor acaba?" diye sorar. Konuşucu da öncelemeyle, "Ne demek istediğimi anlıyor musunuz?" diye sorarak bilgi edinir. Şöyle sinir edici bir konuşma düşünün: "Gerzek çaktı!", "Çakmak ne demek?", "Çakmak, gümlemekle aynı şeydir.", "Peki öyleyse gümlemek ne demek?", "Gümlemek sınavlarda başarısızlığa uğramaktır", "Ya gerzek nedir?" diye sorar öğrencilerin kendine özgü sözcük dağarcığını bilmeyen kişi. "Gerzek, geri zekâlıdır ya da geri zekâlı anlamına gelir." (A.g.y., s.182). Burada değinilen birbiriyle eşdeğerli tümcelerın ilettiğı bilgi yalnızca dilin sözlük düzlemindeki koduna dayanır. Bu nedenle de, üstdil işlevinin yerine geldiğı bir durum söz konusudur. Jakobson dil öğrenimine ilişkin süreçlerde, özellikle de çocuğun anadilini öğrenmesinde bu türden üstdil işlevleriyle karşılaşıldığını belirtir ve sözyitimi durumlarında üstdil işlevinin yitirildiğini vurgular.

Bir de ,mesajın doğrudan doğruya kendi kendisine yönelik olduğu durumu ele alır bilgin ve bu durumun dilin yazınsal işlevini ortaya çıkardığını belirtir; "dilın genel sorunları göz önünde tutulmazsa bu işlev verimli biçimde incelenemez; öte yandan dilin ayrıntılı çözümlemesi için yazınsal işlevin özenle göz önünde bulundurulması gerekir" der ve şu gözlemlerde bulunur: "Yazınsal işlev alanını şiire indirgemeye ya da şiiri yazınsal işlevle sınırlamaya yönelik her girişim ancak aşırı ve aldatıcı bir yalınlaştırmaya ulaşır. Yazınsal işlev dil sanatının tek işlevi değildir; yalnızca bu sanatın egemen, belirleyici işlevidir, oysa öteki dilsel etkinliklerde yazınsal işlev ikincil, yardımcı bir görev üstlenir. Göstergelerin somut özelliğini gözler önüne seren yazınsal işlev bu yönüyle göstergelerle nesnelere arasındaki temel nitelikli ikili karşıtlığı da

derinleştirir.(...)

I like Ike(Ike:David Eisenhower)biçimindeki siyasal savsözü çözümleyen Jakobson üç tek seslemeden oluşan bu dizilişte üç ikili ünlü belirler:/ay/;ayrıca, ikili ünlülerin her birinin ardında da bakışumlu olarak bir ünsüz sesbirim belirler: /...l...k...k/. Öte yandan, üç sözcüğün düzenlenişinin bir değişim göstermekte olduğunu belirleyen bilgin, birinci sözcükte hiç ünsüz bulunmadığını, sonraki sözcükte ikili ünlünün çevresinde iki ünsüz bulunduğunu, üç sözcükte de bir son ünsüzün yer aldığını gözlemler. Saptamalarını şöyle sürdürür Jakobson:" I like/Ike tümcesinin iki bölümü aralarında uyaklı; birinci sözcük ikinci sözcüğü tümüyle içeriyor(yankı uyak)/layk/-/ayk/. Bu, nesnesini tümüyle kapsayan bir duygunun sesbenzeşimsel imgesidir. İki bölüm bir ünlülü sesyinelemesi oluşturuyor ve sesyinelemesi içindeki iki sözcükten ikincisi birincisini içeriyor :/ay/-/ayk/: Seven öznenin seviyen nesne tarafından içerilmesini belirten sesbenzeşim imgesi. Yazınsal işlevin ikincil görevi bu seçim savsözünün ağırlığını ve etkinliğini artırmaktır"(A.g.y.,s. 183). Bu saptamalardan sonra Jakobson, çeşitli şiirsel türlerin özelliklerinin, egemen yazınsal işlevin yanı sıra öteki dilsel işlevlerin de değişken bir aşamalanma düzeninde katılımını gerektirdiğini vurgular.

Jakobson, belirlediği iletişim öge ya da etmenlerinden her birinin karşılığı olarak altı ana işlev üzerinde durur ve bunları aşağıdaki biçimde şemalaştırır (bak.A.g.y.,s.183):

GÖNDERGE İŞLEVI
COŞKU İŞLEVI YAZIN İŞLEVI ÇAĞRI İŞLEVI
İLİŞKİ İŞLEVI
ÜSTDİL İŞLEVI

Kimi bilginler bu modelde yer alan coşku işleviyle çağrı işlevinin birbirinden ayrı tutulmasını eleştirmişler, aynı dilsel biçimin değişik işlevler yerine getirebileceğini savunmuşlardır(FRANÇOIS,1968,s.18). Bu şemalaştırmanın iletişim işlevini ufaladığını ve biçimsel ölçütler içermediğini düşünenler de olmuştur(MOUNIN,1972,s.148).

Aşağıda çeşitli modellerin bireşimine varmaya çalışırken değineceğimiz gözlemleri şimdilik bir yana bırakarak, bütün bu eleştirilere karşın Jakobson'un iletişim olgusunu esnek bir çerçeveye indirgediğini, böylece de özellikle insan bilimlerine verimli bir bakış açısı getirdiğini söyleyebiliriz. Yalnız bireylerarası iletişim bakımından değil, kitle iletişimi açısından da göz önünde tutulması yararlı olabilecek öğeler içeren Jakobson modeli günümüzde de etkisini sürdürmektedir.

3. BİR BİREŞİM DENEMESİ

Çeşitli iletişim modellerini kısaca gözden geçirdikten sonra şimdi, ele aldığımız konuyla ilgili temel nitelikli bir modeli seçmecici bir yaklaşımla belirlemeye çalışalım. Bu amaçla ortaya konulacak olan modelin bizi özellikle ilgilendiren yönleri, iletişim öğeleri, işlevleri, koşulları üzerinde odaklaşmaktadır. Daha açık bir deyişle, modelin yapısı, işleyişi, içinde yer aldığı ortam ya da durum açıklamalarımızda ağırlık taşıyacaktır. Model bu bağlamda, gerçeklik düzleminde yer alan olguları, onlara öykünerek yansıtabilecek nitelikte bir örnektir ve insan bilimlerinde bu örneğin kavşak noktalarıyla bu noktalar arasındaki ilişkileri terimlerden oluşan bir üstdil belirler.

Üzerinde durmuş olduğumuz iletişim modellerinin birçok arakesit noktası sunduğu ilk bakışta gözlemlenebilecek bir olgudur. Örneğin, Shannon-Weaver'de bilgi kaynağı ve varış noktası olarak belirtilen olgular Saussure'de A ve B bireylerinin beyinleriyle özdeşleşir. Sesleme, belirtkeleri üreten aktarıcının; işitimi ise, belirtkeleri algılayan alıcının etkinliğine indirgenebilir. Kanal, Saussure'ün yer verdiği ses dalgalarıyla özdeşleşir. Öte yandan, Bloomfield'de de, Saussure'de de söz edimine değinilir. Ama olayın daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiğinden, iletişim edimi terimi daha elverişli görünmektedir.

Daha ayrıntılı modellerdeki öğelerle etkenlerin de katılmasıyla oluşturulacak şemada, son yıllarda özellikle Shannon-Weaver modeliyle Jakobson modeline yöneltilen kimi

eleştirilerden yararlanmak yerinde olacaktır: Gösterene indirgenmiş bir "bilgi" aktarım sürecini aşan, anlama da yer veren, ancak salt göndergeye ilişkin içerik aktarmakla kalmayan bir süreç tasarlanması, olgulara daha uygun gerçekçi bir modelin göz önünde tutması gereken iletişim tür ve etmenlerini ortaya çıkarabilir.

Böylece, çeşitli alanlarda (siyasal iletişim, reklam, vb.) çok önemli yeri olan "yönlendirme" olgusu da şemada yer alabilir: Bu olgu ise hem "inandırma", hem de "yorumlama" eylemlerini öne çıkarır. Oluşturulacak şemada, dilin salt iletişimle, daha açık bir deyişle, var olan "anlam"ların bir kutuptan öbürüne aktarılmasıyla özdeşleşmediği, "anlam üretici" bir işlevi bulunduğu da bu yoldan belirtilebilir. Böylece sorunlar geniş bir göstergebilimsel yörüngeye oturtulmuş olur (örneğin bak. GREIMAS-COURTES, 1979 ve YÜCEL, a.g.y.). Bu da "genişletilmiş" bir iletişim modelini zorunlu kılar.

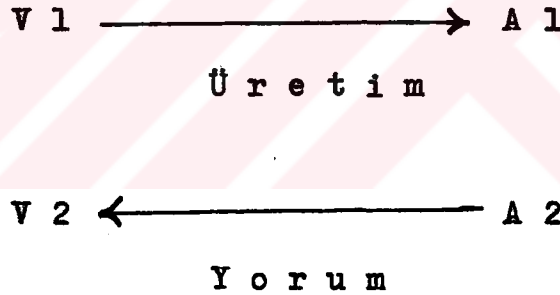
Bu türlü bir iletişim modelinde, vericinin de, alıcının da toplumsal-tarihsel bir bağlamda yer aldığı vurgulanacak, iletişim sağlayan "kod"ların, özellikle de dilin, kimi modellerden çıkarsanabileceğinin tersine, saydam bir olgu niteliği taşımadığı, bağlamla, toplumsal-tarihsel durumla bağlantılı bir gerçeklik olduğu ortaya konulacaktır. Bu koşullarda, vericiyle alıcı arasındaki ilişkiler de büyük bir önem kazanacaktır. Ayrıca, iletişim durumu da modelde yer alacak, vericiyle alıcı arasındaki ortaklık ve ayrılıkların belirleyici işlevi de vurgulanacaktır. Bu ortaklık ve ayrılıkların iki düzleme indirgenebileceği de, üzerinde durul-

ması gereken sorunlar arasında yer alır. Gerçekten de, göstergelerin mantıksal ya da salt göndergeye ilişkin yönü söz konusu olduğunda düzanlam, kullanım sırasında ortaya çıkan ikincil anlamlar ya da çağrışımsal değerler söz konusu olduğunda ise yananlam düzeyi işe karışır. Yananlamların bireysel yönler içerdiği gibi toplumsal, kültürel, v. özelliklere de açıldığı gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin, siyasal iletişim alanında bu olguların ne denli önemli olduğu kolayca saptanabilir. Böylece, iletişimin hem düzanlam, hem de yananlam bakımından ancak belli koşullar yerine geldi mi eksiksiz olarak gerçekleştiği, olağan durumlarda ise, vericiyle alıcının yalnızca arakesit olarak nitelendirilebilecek bir bölgede "anlaşabildikleri" söylenebilir. Kimi durumlarda ise, düzanlam çerçevesindeki bir ortaklığın (deneyim, bu nedenle de anlam ortaklığı) yananlam boyutunda sağlanamaması iletişimin aksamasına ya da tümüyle gerçekleşmemesine yol açabilir. Oluşturulan modelde bu olasılıkların da göz önünde tutulması alınacak bilimsel önlemler arasındadır.

Bütün bu değinilen olgular sorunun karmaşık niteliğini ortaya koymakta, bizi ilgilendiren yönler açısından konunun eksenini gösteren ve onu oluşturan öğelerden içerik boyutuna ya da gösterilene kaydırmaktadır. Bu durumda, iletilen "anlam"ı oluşturan birçok "süzgeç"ten söz edilebilir, mesajın bu süzgeçlerden geçerek aktarıldığı varsayılabilir. Aynı biçimde, alınan "yanıt"ın da gene bu türlü süzgeçlerden geçerek vericiye ulaşip onun konumuna göre, daha açık bir deyişle, onun toplumsal-tarihsel bir bağlamda yer alan verici-alıcı olması bakımından bir uyarlanma sürecine girdiği söyle-

nebilir.

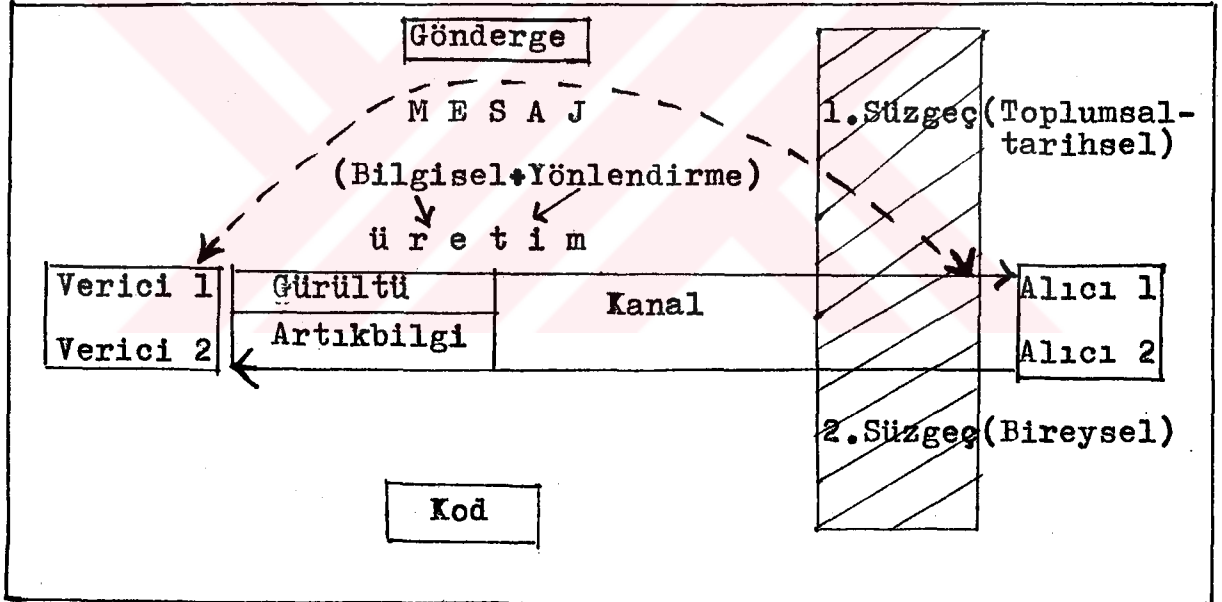
Tüm bu gözlemler iletişimin yalnızca bir vericiden bir alıcıya ve alıcının verici durumuna girmesiyle alıcıya dönüşen vericiye gönderdiği yalın, saydam mesajlardan oluşmadığını ortaya koymaktadır. Gerçekte, iletişimsel ya da diyalektik bir süreç söz konusudur. Bu sürecin en önemli özelliklerinden biri, söz aralarında olmak üzere her türden mesaj üretimini gerçekleştiren kişinin alıcıya mesajını göndermesi amaçlanan alıcıdan farklı bir alıcının mesajı alıp vericiye ilişkin bir yorum eyleminde bulunması, böylece iletişime bir bakıma iki alıcıyla iki vericinin yön vermesidir(bak.CHARAU-DEAU,1983).Bu karmaşık durum ve ikizleşme süreci aşağıdaki biçimde gösterilebilir:

Bu gözlemlerden çıkan sonuç şudur: İletişim olgusunda, iki kutup arasında bire bir denklik yoktur; yorum, anlam aktarımının çeşitlenmesine yol açan çok önemli bir edimdir. Gerçekten de yoruma iletişim durumu, bir başka deyişle, çeşitli koşullar, toplumsal-tarihsel bağlam,vb. eşlik eder ve onu biçimlendirir. Vericiyle alıcı arasındaki ortak bilgiler süreci yönlendirir. Bu durumda, göstergenin salt nitelikli bir kendilik olmadığı, iletişim ediminde tüm özelliklerini

edindiği varsayılabilir. Bu durumda, söz konusu ögenin göndergesel içeriğinin yanı sıra işlevsel içeriğinin de göz önünde tutulması gerektiği açıktır. Bu bağlamda, göndergesel içerik dış dünyanın bir bölümünü iletişimsel bir anlama dönüştürürken işlevsel değer, göstergenin kullanımsal ya da edimsel gösterilenini yansıtır(A.g.y.,s.27).

Buraya değin belirtilen özelliklerin ve öğelerin en belirginlerini göz önünde tutarak ve -daha önce de vurguladığımız gibi- seçmecî bir yaklaşım benimseyerek oluşturabileceğimiz bir iletişim şemasını şöyle tasarlayabiliriz:¹

1)Bizi yalnız içerik aktarımı ve bu aktarımı belirleyen olgular ilgilendirdiğinden, kaynak-verici,vb. ayrımları şemada göz önünde tutmuyoruz.

İkinci Bölüm

K İ T L E İ L E T İ Ő İ M İ

V E

S İ Y A S A L İ L E T İ Ő İ M

1. GENEL GÖZLEMLER

Çalışmamızın birinci bölümünde genel görünümü ve temel ilkeleri açısından incelediğimiz, çeşitli etkenlerini değişik modeller açısından ele alarak seçmeci bir yaklaşımla belirlediğimiz iletişim olayını bu bölümde kitle iletişimi ve siyasal iletişim açısından değerlendireceğiz.

Toplumsal niteliğine birinci bölümde de yer yer değindiğimiz iletişimin söz konusu özelliğini öne çıkararak sürdüreceğimiz çalışmamızda başlıca iletişim araçlarının siyasal boyutu üzerinde de durarak, siyaset biliminin göz önünde tutması gereken önemli bir olguyu ana çizgileriyle ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Ele aldığımız konu gerçekte çok geniş kapsamlı bir konudur ve son derece yoğun araştırmalar, uygulama denemeleri, ekip çalışmaları gerektirmektedir. Bu nedenle, konunun ancak bazı yönlerini sunmakla yetinecek, başlıca yaklaşım yollarını

belirtmekten öteye gitmeyeceğiz.

Hemen şunu belirtelim ki, iki kutup arasında karşılıklı "bilgi" alışverişi olarak tanımladığımız iletişimin kapsamına giren olgular mekanik bir edimin sınırlarını çok aşmaktadır. Verici ve alıcı belli bir edinci(kompetans)olan ve belli bir toplumsal-tarihsel oluş içinde bulunan kişilerdir. İletişim incelemesi kuşkusuz bu özelliklerle belirlenen bireylerin davranışlarını da ele almak zorundadır. Çünkü bu yön her türden "anlamlılık" olgusunu da kapsamına almaktadır. Bireylerin toplumsal yönü bu bağlamda özel bir önem kazanmaktadır. Öte yandan, hangi düzlem söz konusu olursa olsun, süreç bir simgeler bütünü, daha başka bir deyişle, bir anlatım biçimi ya da bir kod içermektedir. Bu anlatım biçimi özellikle siyasal düzlemde düzenlem boyutunu da aşarak yananlamı öne çıkarabilmekte, iletişim sağlayan aracın özellikleri de belirleyici olmaktadır. Bireylerarası başlıca iletişim aracı dil olmakla birlikte, başka iletişim dizgeleri de dile eşlik etmekte, böylece süreç iyice karmaşık bir görünüm almaktadır. Kişiden kişiye gerçekleştiğinde yalın bir şemaya indirgenebilen iletişim, kitle iletişimi söz konusu olunca, hele siyasal boyut işe karışınca bu özelliğini yitirmekte, iletişim kuramınının sınırlarını alabildiğine genişletme zorunluğu doğmaktadır. Kitle iletişiminde, belki daha doğru bir deyişle, "kitle içinde iletişim"de bilindiği gibi, toplumun vardığı aşamaya göre değişen biçimlerde, teknik buluşlardan yararlanılarak, yazılı basın, radyo ve televizyon yoluyla, karmaşık ve coğrafya açısından da dağınık geniş bir toplumda simgesel bir içeriğin çevirme girmesi söz konusudur. Bu koşullarda, özellikle modern top-

lumları ilgilendiren bir olgu ortaya çıkmakta, kullanılan iletişim teknik ve yöntemleri geniş bir uzmanlar topluluğunun da işe karışmasını gerektirmektedir. "Bilgi" iletim ediminin önemi de, ulaşılması amaçlanan toplum kesiminin genişliğiyle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Özel bir iletişim türü olarak "siyasal iletişim" kavramına da burada açıklık getirmek gerekmektedir. Bu kavramı ele alan incelemeler henüz yeterli bir düzeye ulaşmamış olduğu için çok ince ayrımlara girmeyi sakıncalı gördüğümüzden, oldukça geniş kapsamlı bir tanıma başvurmak yerinde olur. Bu durumda, hem mesajlar siyasal bir içerikle özdeşleştiğinde, hem de anlam ve işlevi temelde siyasal nitelik taşımamakla birlikte, bu özelliği içeren iletişim çevrimleri söz konusu olduğunda bu kavram karşısında bulunulduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, başka alanlara bağlı gibi görünen mesajların siyasal sonuçları olması açısından siyasal özelliklere büründüğü durumlarla karşılaşılabılır.

Böylece, mesajın kaynağındaki amaçla varış noktasındaki algılanışının da önemli bir işlevi olduğu ortaya çıkar. Bu boyutların da ele alınmasıyla siyasal iletişim, toplumsal bütünleşmeye de bağlı bir olgu niteliğiyle kendini göstermekte, bunun sonucunda da, görece bir biçimde gerçekleşmektedir. Toplumsal bütünleşme bireylerin siyasal iletişime katılımıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle de, iletişim siyasal evrenin ve bu evrenin içerdiği çeşitli düzeneklerin (mekanizmaların) işleyişinin çok önemli bir ögesi, neredeyse güvencesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada, ister siyasal iletişim söz konusu olsun, ister

kitle iletişiminin başka türleri söz konusu olsun, tüm olguların genel bir kültür bağlamında değerlendirilmesinin zorunluğunu da belirtmek gerekir. Her kültür, dilin ancak bir bileşeni olduğu karmaşık gösteren dizgelerinden oluşur. Bu da iletişim olgularını çeşitlendirir (bak. BAYLON, 1975, s.23). Ancak şunu da belirtelim ki, yeri geldikçe, bir siyasal sistemin kültürüne özgül niteliğini veren olgular (bak. BADIE, 1983, s.7) üzerinde değil, salt genel nitelikleri içeren düzlem üzerinde duracağız.

Bu gözlemlerden sonra çalışmamızı siyasal iletişimin bazı yönleri üzerinde yoğunlaştırarak temel nitelikli olguları öne çıkaracağız. Bu çerçevede içinde, kitle iletişim araçlarından yazılı basın, radyo ve televizyona öncelik veren bir yaklaşım biçimini benimseyeceğiz. Bu araçların kitle iletişimindeki, daha özel olarak da siyasal iletişimindeki konumlarına belirlemeye çalışacağız. Bu da nedensiz değildir: "Kitle iletişim araçlarının işleyişleri, düzenleniş biçimleri siyasal tartışmaların kanıksanan, ancak vazgeçilemeyen bir gündem konusudur; çünkü kültürel etkileşimin önemli bir kesitinin kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştiği günümüzde, insanın iş dışı zamanının büyük bir bölümü, televizyon izleyerek, radyo dinleyerek ya da gazete okuyarak geçiyor" (KAYA, 1985, s.VII).

Kitle iletişim araçlarının siyasal düzlemdeki yerlerini ve mesaj düzlemindeki etkilerini, toplumdaki önemlerini ayrıntılı biçimde belirleyebilmek için ülkeden ülkeye, olaydan olaya değişkenlik gösterebilen ölçütler kullanılması, araçların ekonomik örgütlenişleri üzerinde ayrıntılı biçimde durmak gerekir. Ancak seçtiğimiz betimleme düzlemi genel nitelikli olduğundan, söz

konusu ayrımları göz önünde tutmadan "ortak temeller" diye adlandırılabilen olgulara dikkati çekmekle yetineceğiz.

Kitle iletişim araçları çağdaş toplumlarda yeni bir uygarlık türü yaratacak denli etkin bir işlev yerine getirmektedir. Bu araçların egemen olduğu ortamlarda yeni bir insan biçimlenmekte ve birey daha çok bağlı bulunduğu topluluk aracılığıyla toplumdaki yerine almaktadır. Söz konusu durum kitle iletişim araçlarına özel bir önem ve anlam kazandırmaktadır. Siyasal düzlemde de bu yargının geçerli olduğu söylenebilir.

Kitle iletişim araçları salt bireylere seslenmemekte, başkalarıyla birlikte, toplum içinde yaşayan, toplumsal "çoğul" insan denilebilecek kişiye ulaşmayı amaçlar. Bu durumda, ortak bir toplumsal bilinçten söz edilebilecek süreçlerle karşılaşılır. Bu süreçle kimi alanlarda (reklam gibi) salt bir tek toplum içinde değil, toplumlar arasında da belli bir birliğe ve türdeşliğe yönelik etkiler uyandırabilmekte, böylece davranışları, yaşam biçimlerini birbirine yaklaştırmaktadır. Bu yoldan evrensel bir etkileşim ağı oluşmaktadır. Kuşkusuz, bu nedenle bir "kitle iletişim çağı"nda yaşadığımız söylenebilir. Gerçekten de, burada çağdaş dönemin belirgin özelliklerinden biri söz konusudur.

Görüldüğü gibi, birinci bölümde değindiğimiz iletişim olgusuyla bu bölümde üzerinde durmakta olduğumuz iletişim olgusu arasında temel nitelikli bir ayırım gözetilmesi gerekmektedir: Kitle iletişiminin ayırıcı özelliği geniş topluluklara yönelik olmasıdır.

Kitle iletişiminin özel bir türü olarak algılanan siyasal iletişim ,modern dönemin genelgeçer düşünce dizgesinde(paradigmasında) tıpkı kitle iletişimi gibi birincil önemi olan bir olgu niteliğiyle yer almaktadır. Geniş bir toplumsal bağlamda gerçekleşen iletişim ya da , birçok durumda tanık olunduğu gibi, tek yönlü "bilgi" ya da haber iletimi her alanda giderek önemi artmış bulunan "bilgilenme" ve bunun sonucu olarak da "bilgilendirme" gereksinmesinden kaynaklanmaktadır. "Bilgilendirme" eyleminin bünyesindeki çeşitli biçimler, davranışları belli doğrultularda yönlendirme eylemiyle birlikte çağdaş toplumlara özelliğini veren temel nitelikli süreçler içermektedir.

2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI: KISA TARİHÇE

Günümüzde görsel, işitsel ya da görsel-işitsel biçimlere bürünen kitle iletişim araçlarının başlıca biçimleri yazılı basın, radyo, sinema, geniş çevrelere seslenen afişler ve giderek önemi artmış bulunan televizyondur. Buradaki sunuşumuzda yazılı basın, radyo ve televizyon üzerinde durmakla yetineceğiz.

a)Yazılı Basın: Bilgi ve haber iletim süreçlerinin sözlü yanının ağır bastığı Antik çağda ve Ortaçağ'da yazı yalnızca görece bir önem taşımış, yazının haber taşıyıcılığı yapması, yaygın bir bilgi iletim aracı olması için matbaanın icat edilmesi gerekmiştir(1440 yılına doğru). "Feodalizmin çözülme aşamasında yaygın ve merkezi bir iletişim sisteminin oluşması nasıl

toplumsal gelişmenin doğal bir sonucu olarak görülebilirse, iletişimin tarihsel evrimindeki en önemli sıçrama noktalarından birisi olan matbaanın bulunması da(...) bu gelişmenin bir parçası olarak düşünülmelidir(KAYA,1985, s.33).

Kökenleri Akamanışlar'la eski Romalılar'a değin gerilere uzanan ilk düzenli haberleşme sistemlerini bir yana bırakarak, yazılı basının ilk örneklerine XVII.yüzyıl başlarında rastlandığını söyleyebiliriz; Gerçekten de, ilk haftalık gazete olan Nieuwe Tijdinghen("Anvers Haberleri")1605 yılında Hollanda'da yayın yaşamına girmiştir. Bunu çeşitli Avrupa ülkelerinde benzer yayınlar izlemiştir. 1631'de Théophraste Renaudot Fransızca ilk süreli yayın olan La Gazette'i yayımlamaya başlamıştır. 1690'da ilk Amerikan süreli yayını ortaya çıkmıştır: Publick Occurrences(Boston). İlk sayısı 1702'de çıkan The Daily Courant(Londra) Avrupa'da rastlanan ilk gerçek günlük yayındır. Fransa'daki ilk günlük gazete ise, 1777'de yayımlanmaya başlayan Journal de Paris'dir. Yazılı basın giderek başlıca kitle iletişim aracı olarak çeşitli Batı ülkelerinde önemlibir yer tutmaya başlar. İngiltere'deki siyasal durum ve parlamenter rejim bu tür yayınların önemini bir kat daha artırır. 1785'te Londra'da Daily Universal Register yayım yaşamına girer ve 1788'de The Times adını alır. Fransız Devrimi Fransa'da bir süre gazetelerin sayısında büyük bir artış olmasını sağlar: İnsan Hakları Bildirgesi'nin 11.maddesi düşünce ve anlatım özgürlüğünü güvence altına alır.1789'da Journal des Débats kurulur(bu gazete 1944'e değin yayımlanacaktır). Ne var ki Terör ve İmparatorluk dönemleri yazılı basın için elverişsiz bir ortam yaratır.Daha

sonraları, eğitimin yaygınlaşmasıyla Fransız toplumunda giderek genişleyen bir kesimin siyasal olaylara ilgisi artar; buna koşut olarak yazılı basının da geliştiği görülür. 1832 yılında ilk basın ajansı kurulur: Havas Ajansı. 1835'te New York Herald; 1836'da Fransa'da La Presse ve Le Siècle; 1841 yılında New York Tribune yayımlanmaya başlar. İlk Amerikan haber ajansı olan The Associated Press 1848'de kurulur.

XIX.yüzyılın ikinci yarısında da yazılı basın gelişimini sürdürür. 1851'de New York Times kurulur; aynı yıl Reuter Ajansı(Londra) doğar. 1855'te Daily Telegraph(Londra), 1861'de Le Temps(Paris) yaşamına girer(bu gazete 1942 yılına değin yayımlanmıştır). 1854'te kurulmuş olan Le Figaro 1866'da gündelik gazete biçimini alır. Yine Fransa'da 1876 yılında Le Petit Parisien kurulur(1944'te kapanacaktır). Çeşitli teknik yenilikler ve bu arada ilanlarla sağlanmaya başlayan gelir gazetelerin fiyatını ucuzlatarak daha geniş bir çevreye yayılmalarını sağlar. Öte yandan, yazılı basın siyasal mücadelenin en önde gelen alanlarından biri durumuna girer. Yer yer birtakım kısıtlamalar bu gelişmeyi kısıtlar gibi olursa da, basın gelişimini teknik olanaklara koşut olarak sürdürür. 29 Temmuz 1881'de Fransa'da yürürlüğe giren basın yasası bu ülke basınına dünyanın en özgür basını durumuna getirir. XIX.yüzyıl sonlarında birçok Avrupa ülkesinde basının altın çağını yaşamakta olduğu görülür. Özgürlük ortamında gazeteler geniş halk kitlelerine ulaşır ve böylece büyük bir siyasal etkinlik ve önem kazanır.

Ancak, "daha önceki tüm gelişmelere karşın, iletişimde en önemli aşama 20.yüzyılda gerçekleşmiştir. Daha bu yüzyılın

başlarında Kuzey Amerika ve Batı Avrupa "Sanayi toplumu"na dönüşümü tamamlamışlardır(..)Böyle bir toplumda iletiler de kitlesel ve düzenli olarak üretilmekte ve tüketilmektedir.Gazetelerin baskı ve satışları çok yükselmiştir."(A.g.y.,s.7-8).

<u>XIX.Yüzyıldan Günümüze</u> <u>Fransız Günlük Gazeteleri</u>						
<u>Paris</u>			<u>Taşra</u>			
Gazete sayısı (*)	Tiraj	Gazete sayısı	Tiraj	Toplam Tiraj	Bin kişiye düşen gazete sayısı	
1831-32	17	83.000	32	20.000	105.000	3
1867	21	763.000	57	200.000	963.000	28
1870	36	1.070.000	100	350.000	1.420.000	36
1880	60	2.000.000	190	750.000	2.750.000	73
1914	80	5.500.000	242	4.000.000	9.950.000	244
1939	31	5.500.000	175	5.500.000	11.000.000	261
1946	28	5.950.000	175	9.165.000	15.123.000	370
1972	11	3.877.000	78	7.498.000	11.375.000	221
1975	12	3.195.000	71	7.411.000	10.606.000	200
1977	15	3.184.929	72	7.391.000	10.575.949	
1978	15	3.139.374	72	7.235.152	10.504.531	

(Bak.KAYA,1985,s.108).

Ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazılı basın gelişimini sürdürürse de, İkinci Dünya Savaşı döneminde,Anglo-Sakson ülkeleriyle yansız kalmış ülkelerde insanların haber gereksinimini karşılar ve yeni atılımlar yaparken, özgürlük bulunmayan kıta Avrupa'sındaki birçok ülkede baş döndürü-

cü bir hızla geriler. Bu durum, çok önemli bir haber kaynağı olan radyoyla bir ölçüde dengelenmiş, savaş sonrasında ise, özgürlük bulunan ülkelerde gelişim süreci yeniden hızlanarak basın baştan başa yenilenmiştir.

1979'da Dünyada Gündelik Basın

<u>Bölgeler</u>	<u>Gazete Sayısı</u>	<u>Ortalama Tiraaj (Milyon)</u>	<u>Bin Kişiye Düşen Sayı</u>	<u>Kişi Başına Gazete Kâğıdı Tüketimi (Kilo)</u>
Afrika	140	5	14	0,6
Arap Ülkeleri	110	5	33	0,5
Avrupa	2420	231	310	9,7
Kuzey Amerika	1910	63	258	45,2
Latin Amerika	1210	34	95	3,3
Okyanusya	110	6	272	25,3

Bu tabloda Afrika ve Asya Arap ülkelerini içermemekte, ayrıca Asya Çin Halk Cumhuriyeti'ni kapsamamaktadır. Öte yandan, Avrupa SSCB'yi de kapsamına almaktadır. (Bak. ALBERT, 1985, s.76).

Yazılı basın günümüzde tüm ülkelerde çok önemli bir işlev yerine getirmektedir. Bu işlevin toplumsal yönleri arasında siyasal düzlem de büyük bir önem taşımaktadır. Bu önemin, ülkelerin içinde bulunduğu somut koşullara göre bir alt ve bir de üst sınır arasında oynamalar gösterdiği de bir gerçektir. Okuma-yazma oranının düşük olduğu yerlerde basının etkisi de doğal olarak sınırlı kalmaktadır (bak. yukardaki tablo). Öte yandan, söz konusu etki, yasal düzenlemelere göre büyük bir değişiklik göstermekte, örneğin liberal ülkelere oranla totaliter ülkelerde basın -tıpkı öbür kitle iletişim araçları gibi- yalnızca resmi

propagandanın öğelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Basın bir zamanlar salt bir haber verme aracıyken günümüzde haberlerin geniş kapsamlı yorumuna yer veren bir araç durumuna girmektedir. Bunun başlıca nedeni öbür kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyonun büyük bir gelişme göstermiş olmasıdır.

Siyasal açıdan, bazı Batı ülkelerinde basın uzun süredir "dördüncü güç" konumundadır. Günümüzde de çeşitli siyasal işlevler yerine getirmekte, genelde çeşitli resmi makamları eleştirmeye yöneldiği gibi (liberal ülkelerde denetim görevi), değişik toplum kesimlerinin, partilerin, vb. görüşlerini yansıtmakta, bir tür sözcülük görevi yapmaktadır. Yurttaşlar siyasal eğitimlerinin büyük bir bölümünü basın aracılığıyla sağlamaktadırlar. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, bu kitle iletişim aracı, siyasal diyalog bulunmayan, özgürlüklerin kısıtlandığı ya da yok edildiği ortamlarda (örneğin Doğu Bloku ülkelerinde) salt bir propaganda ve baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, özellikle Batı ülkelerinde siyasal olmayan sütunların sayısı artmış, siyasal yön gerilemeye yüz tutmuştur. Bu da okurların çeşitlilik arayışlarıyla orantılı bir eğilimdir. Her şeye karşın, bu ülkelerde yazılı basın bugün de belli bir dünya görüşünün taşıyıcısı olma özelliğini korumakta, böylece de siyasal etkisini sürdürmektedir. Kamuoyunu belli bir ölçüde oluşturan, siyasal davranışları belli sınırlar içinde yönlendiren toplumsal ve siyasal bir katılım aracı olarak siyasal değerlerin geniş topluluklara aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

On İki Ülkede Basın Düzenlemeleri

("X", özel bir yasa maddesinin bulunduğunu, "-" ise böyle bir düzenlemenin bulunmadığını gösteriyor)

Konu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ABD	X	X	X	-	X	-	X	-	-	-	X
Avusturya	X	X	X	-	X	X	X	-	-	X	X
Belçika	X	X	-	X	-	-	X	-	X	X	X
Danimarka	X	X	X	-	X	-	X	-	-	-	-
Federal Almanya	X	X	X	-	X	-	X	X	X	X	X
Fransa	-	X	X	X	-	-	X	X	-	X	X
İtalya	X	X	-	-	X	-	X	X	-	X	X
İngiltere	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-
Hollanda	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-
Norveç	-	X	X	-	X	-	-	-	-	X	-
İsveç	X	X	X	-	X	-	-	-	-	X	X
İsviçre	-	X	-	-	X	-	X	X	-	-	X

Konular :

1. Haber alma hakkı
2. Basın özgürlüğü
3. Yönetimle ilgili haberlerin yayını
4. Gazetecilik mesleğinin statüsü
5. Kaynakların gizli tutulması
6. Meslek ahlakı
7. Cevap ve düzeltme hakkı
8. Basında temerküz
9. Yabancıların gazete sahibi olmaları
10. Devlet yardımları (subvansiyonlar)
11. Dağıtım

Kaynak: KAYA, 1985, s. 72 (La Presse et l'Etat, La Réglementation de la presse écrite dans douze pays occidentaux adlı, 1982 yılında yayımlanmış yapıta göre).

Kısacası, XIX.yüzyıl ortalarından başlayarak kitle iletişiminin başlıca aracı durumuna giren yazılı basın, XX. yüzyılda bilimsel buluşların sözü ve görüntüyü öne çıkarmasıyla etki sınırlarını bir ölçüde daraltmıştır. Gene de, radyo ve televizyonun yanı sıra, gerek siyasal iletişim ya da iletişim aracı olarak, gerekse başka bilgi ve düşünceleri geniş topluluklara ulaştıran bir kaynak olarak önemini korumaktadır.

b) Radyo : Kitle iletişim araçları arasında radyo da önemli bir yer tutar. Hertz dalgalarıyla haber, konuşma, röportaj, tiyatro oyunları, sanat, edebiyat, bilim, özellikle de müzik programlarının radyo alıcısı bulunanlara aktarımını sağlayan bu kitle iletişim aracı, elektronik ilk yayın türüne olanak sağlamıştır. Çağımızda eşanlı kitle iletişimini gerçekten başlatan araç olan radyo uzaklığı ortadan kaldırmış ve daha başlangıçta yazılı basın ve kitapla yarışmaya başlamıştır. Özellikle teknik ilerlemelere koşut olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir gelişim sürecine giren radyo, 1930 yılına doğru modern ülkelerde yaygınlaşma göstermiştir. 1940'a doğru ise seslendiği kitlelerin kapsamı iyice genişlemiştir. Giderek müziğe ayrıcalıklı bir yer vermeye başlamışsa da, günümüzde de kavramsal iletişim alanında belli oranda önemli bir işlev yerine getirmektedir. Başka işler yapılırken de izlenebilmesi radyonun önemli bir özelliğidir ve hemen hemen her ülkede radyo kuruluşları vardır (bak. KAYA, 1985, s.74).

Kimi ülkelerde devlet tekeline, kimi ülkelerdeyse devlet denetiminde bulunan radyo, ortaya çıktığından bu yana çeşitli hukuksal sorunları da beraberinde getirmiştir. Fransa'da 30 Haziran 1923'te yürürlüğe giren bir yasayla PTT çerçevesinde bir devlet tekeli olmuş, daha sonraları karma düzenler de denenmiştir: Savaştan hemen önce, 32 verici istasyondan 20'si devletin elinde bulunuyordu; 12'si ise özel girişimce işletiliyordu (bak. TERROU, 1983, s.54-55). Son dönemde, 29 Temmuz 1982 tarihinde kabul edilerek 1983'te yürürlüğe giren bir yasa uyarınca radyo yayınlarında -televizyonla birlikte- ilkece devlet tekeli benimsenmekle birlikte, devletin iznine bağlı ola-

rak özel girişime de olanak tanınmıştır.Yasa, ilkece "görsel-işitsel iletişimin özgür" olduğunu, "yurttaşların özgür ve çoğulcu bir iletişim hakkı" bulunduğunu belirtmektedir.

Pek çok Avrupa ülkesinde tekel ya tek bir örgütçe yürütülmekte ya da değişik kurumlarca temsil edilmektedir.Örneğin Danimarka'da, çoğunluğu Parlamento'ca seçilen üyelere den oluşan bir kurulun yönettiği bir kamu korporasyonu bu görevi üstlenir. İsveç'te radyo yayınlarını, aksiyonlarının çoğu basına ve çeşitli örgütlere ait olan bir şirket gerçekleştirir. İtalya'da aynı görevi yerine getiren Radio Audizioni Italia(R.A.I.) büyük ölçüde devlete aittir ve PTT denetimindedir. Bu ülkede,Anayasa Mahkemesi'nin 1976'da aldığı bir karar ,tekeli salt ulusal yayınlarda öngördüğünden, yerel istasyonların sayısı artmıştır: Günümüzde İtalya'da bu türlü radyo istasyonlarının sayısı 2.500'ün üzerindedir. İsviçre'de radyo yayınlarının yönetimini,üç yerel şirketin bir araya gelmesinden oluşan İsviçre Radyo ve Televizyon Şirketi sağlamaktadır. Federal Almanya'da, televizyon yayınları gibi radyo yayınları da eyaletlerin yetki alanına girmekte, Federal Hükümet yalnız dış ülkelere yapılan yayın konusunda yetkili sayılmaktadır. Büyük Britanya'da, 1954'ten bu yana çoğulcu düzene yönelik görülmektedir: O tarihe değin yalnız B.B.C.(British Broadcasting Corporation) adlı örgüte tanınan tekel, bir kamu korporasyonu niteliği taşıyan I.T.A.(Independent Television Authority)adlı örgütün kurulmasıyla çoğulcu düzene dönüşmüştür. 1972'de, İngiltere'de yerel radyolar da kurulmuştur(özel girişim tarafından). Çoğulcu düzenin en ileri düzeye ulaştığı ülke ise kuşkusuz ABD'dir.Bu ülkede radyo yayınları için öngörülen durumun genellikle te-

levizyon için de geçerli olduğunu, genellikle başka yerlerde görüldüğü gibi, söz konusu kitle iletişim araçlarının aynı yasalara bağlı bulunduğunu belirtmek gerekir(bak.TERROU,1983; ayrıca CAZENEUVE,1975).

Radyo yayınları düşüncelerin ve bilgilerin yayılmasına etkin katkıda bulunur, kamuoyu oluşumunu yazılı basın gibi yakından etkiler. Ülkelerin koşullarına göre, şu ya da bu biçimde siyasal durumu yansıtır ve liberal ülkelerde çoksesli olmaya yönelir. Özgürlükten yararlanamayan ülkelerde ise yöneticilerin uygun gördükleri haberleri verir, tek yönlü yorumlarla halkı belli doğrultularda düşünmeye zorlar. Radyonun dün olduğu gibi bugün de önemli bir siyasal etkisi vardır.

<u>Kitle İletişiminde Artış Oranları</u>	
<u>1950 - 75 Artış</u>	<u>Artış Oranı Yüzdesi</u>
Basın (Günlük gazete baskı sayısı)	+ 77
Radyo Alıcısı	+ 417
TV Alıcısı	+ 3235
Kitap (Bir yılda başlık sayısı)	+ 111
<u>Kitle İletişim Araçları İzleyiciler Artışı 1960 - 75</u>	
	<u>Artış Oranı Yüzdesi</u>
Toplam Dünya Nüfusu	+ 33
Günlük Gazete Tirağı (her bin kişi için)	+ 5
Radyo Alıcıları (her bin kişi için)	+ 95
Televizyon Alıcıları (her bin kişi için)	+ 185
Kitap (Yılda, her milyon kişi için)	+ 30

Kaynak:KAYA,1985,s. 9(Unesco Statistical Yearbook, 1977 gönderme yapılan kitapta temel kaynak olarak gösterilmektedir).

c) Televizyon : 1873 yılında İngiliz telgrafçısı May ışık dalgalarını elektrik akımına çevirme yollarını bulmuş, 1883'te Alman bilgini Paul Nipkov bir görüntüyü küçük delikli kartonla satır satır izleyen bir tarama aygıtı yapmıştır. İskoçyalı John Bair'in İngiltere'de 1926 yılında ilk televizyon gösterisini halka sunmasından sonra, 1928'de New York yakınlarında bir istasyon kurularak deneme yayınlarına başlanmıştır. 1939 yılında NBC şirketi ABD'de düzenli yayınlara başlamış, 1941'de ilk kez reklamlara da yayınlarda yer verilmiştir. Renkli televizyon 1928 yılında Baird'in çalışmalarıyla başlamış, 1930'dan sonra Bell televizyon örgütünün etkinlikleriyle bu çalışmalar sürdürülmüştür. Renkli yayınların net olarak alınması 1950'den sonra gerçekleşmiştir. ABD'de yürürlüğe giren bu sistem NTSC sistemi olarak adlandırılır. Günümüzde, bu renkli televizyon sisteminin yanı sıra SECAM(Fransız) ve PAL(Alman) sistemleri de vardır(bak. UYGUÇ,1984-85).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir gelişme ve dünya çapında bir yayılma gösteren televizyon, girdiği tüm ülkelerde tam anlamıyla toplumsal bir olay niteliği kazanmıştır. Ortalama bir televizyon izleyicisinin Fransa'da her gün 139 dakikasını ekran karşısında geçirdiği, ABD'de ise bu sürenin biraz daha üzerine çıkıldığı saptanmıştır(bak. CAZENEUVE, 1986).

Haber, kültür ve eğlence aracı olduğu gibi televizyonun çok önemli bir siyasal boyutu da vardır. Televizyon, siyasal ve toplumsal ortama göre, azınlıkta olan eğilimleri öne çıkarabileceği gibi kitleleri siyasetten uzaklaştırıcı bir iş-

lev de yerine getirebilir. Gerçeklik düzlemindeki olgu ve durumlarla bunların süzgeçten (denetim süzgeçi) geçtikten sonraki yansımaları arasında büyük bir ayırım görülebilir, sapmalar kimi durumlarda şaşırtıcı boyutlara ulaşabilir. Öte yandan, televizyon, görsel-işitsel odaklaşmayla iktidarı bazı kimselerde kişileştirici bir niteliğe bürünebilir.

Son yıllardaki teknik gelişmeler, programların yeniden izlenebilmesi olanakları(video), izleyicilerin beğenilerine, ilgi açılarına göre şu ya da bu doğrultuda seçim yapabilmeleri, kanalların çoğalması,vb. televizyonun,en geniş kapsamlı kitle iletişim aracı olmasına karşın,giderek göreceleşen yaygınlığından söz edilebileceğini göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çeşitli ülkelerde televizyonun hukuksal konumu radyoyla benzerlik, kimi durumlarda özdeşlik gösterir ve devlet yönetimindeki bir tekelden , belli ölçüler içinde liberal bir kuruluşa dek uzanan geniş bir yelpazenin belli bir noktasında yer alır. Devletin yönettiği bir kamu hizmeti niteliği taşıdığı yerlerde kültür ve ideoloji açısından bütünleşmeye yönelmekte, öyle olmadığı ülkelerde ise, yayınlara, özellikle de haberlere hükümetin hangi sınırlar içinde karışabileceği sorusu gündeme gelmektedir. Devlet denetimi daha çok çeşitli kurullar aracılığıyla gerçekleşmekte, özel girişimin yayınlara üstlendiği ülkelerde denetim genel yasaların uygulanması ya da özel örgütler aracılığıyla yerine getirilmektedir(bak.yukarda b) alt bölümü).Örneğin ABD'de, Kongre'nin görevlendirdiği Federal Communication Commission işletme izni verme ve kamu yararı açısından programların içeriğini denetleme yetkilerini taşır.

Televizyonda vericiyle gönderge(bak.Eirinci Bölüm) art arda ya da eşanlı bir düzen içinde sunulabilir: Bu da televizyonun -örneğin radyoya göre- özgül yanları arasında yer alır. XIX.yüzyıl sonlarından bu yana sözel iletişimin uzaktan gerçekleşmesine olanak sağlayan pek çok araç(telefon, radyo, televizyon) ve yöntemin gelişmesi(bak. MATRAS, 1981), televizyonda görüntünün de etkin bir destek olarak ortaya çıkması "görsel-işitsel"in çağımıza damgasını vurmaya yol açmıştır.

3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE MC LUHAN KURAMI

İletişim sürecinde yer alan mesajı bir bütün olarak inceleyen toplumbilimciler içerik üzerinde durur, mesajın amacını, konuşucunun niyetini, konuşucuyla dinleyici arasındaki ilişkiyi irdelerler. İster hukukçu, ister siyaset bilimci olsunlar, iletişim konusunda mesajların niteliğine, hazırlanmalarına, yayımlanmalarına öncelik tanırırlar.

Marshall Mc Luhan ise toplumların gelişiminde iletişim biçimiyle kitle iletişiminin önemini vurgulayarak iletişim araçlarına dikkati çeker. Bu bilgin, The Gutenberg Galaxy(1962) ve Understanding Media(1964) adlı yapıtlarıyla kitle iletişimi konusunda çarpıcı bir kuram geliştirmiştir. Uyandırdığı geniş yankı, yol açtığı eleştiriler, gündeme getirdiği bakış açısı nedeniyle bu kurama -kısaca da olsa- değinmenin yerinde olacağını düşünürüz.

Mc Luhan aynı mesajın, iletişim tekniklerine göre nasıl çeşitlendiğini vurgulamış , böylece algılama boyutuna

ağırlık vermiş, iletim konusu anlamın, gösterenlerin niteliğine göre nasıl çeşitlenebileceğini ortaya koymuştur. Böylece, iletişim aracının önemini belirttiği gibi, yazılı iletişim araçlarıyla radyo ve televizyonun iletişim açısından konumunu irdelenmiştir. Ortam amacı insanın çeşitli doğrultularda gücünü artırmak olan tüm araçları "media" kavramının kapsamına alan Mc Luhan'da kitle iletişim araçları bunun bir alt türüdür ve mesaj, aracın kendisidir"("medium is the message")(bak. Mc LUHAN, 1964). Bu anlayışa göre, "bir iletişim eyleminde önemli olan iletilmek istenen mesajın içeriği değildir. Asıl önemli olan bir içeriğin iletilmesinde kullanılan araçtır"(ÖZKÖK, 1978, s.84). Bu yargıyı, kitle iletişim araçlarının yansız birer araç olmadığı biçiminde yorumlamak kuşkusuz yerinde olur.

Mc Luhan toplum bilimlerinin önemli bir boşluğunu doldurmuş, bunların sanat ve insanla olan doğrudan ilişkisini, sanatçının toplumla ilgili süreç ve yöntemini incelemiştir. Kullandığı strateji, reklamcıların uyguladıkları strateji gibi, değişik yollardan çeşitli "dinleyici kesimlerine seslenmek olmuştur(THEALL, 1971, s.XIII).

Görüşlerini daha dizgeli bir biçimde sunabilmek amacıyla bilgin, iletişim araçlarını kendi anlayışına göre sınıflandırmıştır.

Alicının "katılım"ı burada temel ölçüt olarak benimsenmektedir: Bu nedenle de, mesaj bolluğu içeren araçlar sıcak, böyle olmayan araçlar ise soğuk olarak nitelenir. Soğuk araçlar, alıcının mesajı neredeyse yeniden oluşturup yaratmasını gerektirir. Abecesel basılı yapıtlarla radyo ve sinema

sıcak araçlar türüne bağlanırken, söz, düşünüyazı, çizgi film, telefon, televizyon soğuk araçlar türüne girer. Mc Luhan'a göre, yazılı basınla radyo bilgi bakımından yoğun, katılım açısından gevşek araçlardır ve bireyin yorumlama özgürlüğünü kısıtlatırlar; oysa televizyon bireyi katılıma iter.

Yukarda değindiğimiz "mesaj, aracın kendisidir" sözü gerçekte üç etken içerir: Bir yandan sanatsal düzleme gönderme yaparken(anlatım dili)bir yandan da vericiyi ve alıcıyı (aktarım biçimi ya da teknoloji) kapsar(THALL,1971,s.27).Bu durumda, tüm teknoloji alanı ve gerçekleştirilen yenilikler bir araç,yani bir mesaj biçimine bürünür. Bilginin de belirttiği gibi,insan vücudunun uzantısı olan her tür teknoloji bu kapsama girer: Giyimden bilgisayarlara dek(A.g.y.,s.27).Böy-ce teknoloji insan açısından büyük önem kazanır, çünkü insanın bir uzantısıdır.

Mc Luhan'ın The Gutenberg Galaxy'de de vurguladığı gibi, teknolojik çevreler insanları barındıran edilgen ortamlar değildir.İnsanları ve öbür teknolojileri biçimlendiren etken süreçlerdir. Günümüzde gerçekleşen, mekanik teknolojiden elektrik akımı teknolojisine kayış, tarihin en önemli dönüm noktalarından biri özelliğini taşımaktadır. Yazara göre tarih, iletişim tekniklerinin evrimiyle belirlenir ve insanlığın her aşamasında bu tekniklerden biri düşüncelere, çağın kavramsal dizgesine egemen olur. Bunun sonucu olarak da, her dönemde belli bir davranış ve toplum türü ortaya çıkar.

The Gutenberg Galaxy, iletişim araçları bakımından şu dönemleri birbirinden ayırt eder:

1)Oymak yaşamı ve geleneksel iletişim dönemi: Bu dönem yazının bulunuşundan önceki dönemdir. Sözlü anlatımla işitsel

algılama bu dönemin belirleyici özelliğidir. Düşüncenin somuta yakın olduğu belirtilen bu dönemde tüm duyular kendiliğinden ve uyumlu biçimde kullanılır;

2)Yazı dönemi: Yazının bulunuşu yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde göz önem kazanır, düşünce ve uygarlıkta da değişim olur. Baskı tekniklerinin bulunuşuyla görsel uygarlık başlar. Daha önceki aşamada elyazması kitaplar yüksek sesle okunduğundan,Gutenberg Galaksisi'nin başlaması söz konusu tekniklerle çağdaştır.Daha önceki aşamayı sözlü-yazılı öğeler belirlerken, yeni aşamayı bireyci eğilimler nitelendirir. Mc Luhan Reform hareketine basılı iletişimin yol açtığını düşünür;

3)Elektronik dönem: Sinema, radyo ve televizyonla sözlü anlatım yeniden canlanır. Bu dönemde dünya "evrensel bir köy"e dönüşür: İnsanoğlu tüm gezegeni dinlemekte ve görmektedir artık. Basılı yazının ufalayıp parçalara böldüğü dünya ve gerçeklik yeniden bütünlük kazanır. Televizyonla birlikte yeniden oymak yaşamına dönülür; bundan da iç uyum doğar(Mc LUHAN,1962;ayrıca ÖZKÖK,1978).

Görüşlerindeki tartışılabilir yanlara karşın Mc Luhan iletişim toplumbilimi açısından önemli bir atılımın başlangıç noktasında yer alır. Bu bağlamda, mesaj aracın kendisi olarak görülmesi bile, aracın büyük bir önem taşıdığına bilincine varılması incelemelere yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Siyasal iletişim açısından da "aracı boyut" un büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Böylece, aktarılan mesajın yanı sıra, iletim biçimi de incelemelerde üzerinde durulması gereken bir düzlem olarak ortaya çıkar. Yazarın verdiği bazı

örnekler(Kennedy'nin Nixon üzerindeki başarısının televizyonun özelliklerine bağlanması gibi) değişik siyasal ortamlarda çalışma varsayımları oluşturabilir. Böylece, "soğuk" araçların çok belirgin kişiliklere avantaj sağlayıp sağladığı üzerinde uygulamalı biçimde durulabilir. Kısacası, McLuhan'ın kimi varsayımları, uygulamalı siyaset bilimi düzleminde sınıanabilir.

4. KİTLE İLETİŞİMİ VE İLETİŞİM ETKENLERİ

Kitle iletişimiyle ilgili olarak Harold D.Lasswell önemli bir soru atmıştır ortaya : "Kim, kime, hangi araçlarla ve ne gibi sonuçlarla ne söyler ?"(LASSWELL,1966,s.178). Bu soru, vericinin, alıcının, mesajın, kanalın ve daha da önemlisi, tüm iletişim süreciyle sağlanan değişim (yönlendirme) üzerinde odaklaşma, sonuç olarak pragmatik (edimbilimsel) bir yaklaşım içermesi bakımından verimli olabilecek bir çerçeve oluşturmaktadır. Lasswell'in sorusu, Birinci Bölüm'de ele aldığımız olguları kitle iletişimi açısından değerlendirme olanağı da vermekte, ortaya konulmuş bulunan şemaya, bilertilen etkenler yönünden derinlik kazandırmaktadır. Kuşkusuz bu yaklaşım, siyasal iletişim açısından da önem taşıyan öğeler içermektedir.

Vericiler bakımından Lasswell'in görüşleri, özellikle radyo ve televizyon programlarıyla gazete makalelerini, vb. hazırlayan kişi ve grupların yetiştirilmesini, yönelişlerini,vb. belirleme sorununu gündeme getirmektedir. Öte yandan, programların hazırlanışı yönünden, alıcıların eğilimlerinin saptanması da özel bir önem taşımaktadır. Haberlerde nesnellik ve kamu yararı ilkeleri çerçevesinde olanaklı mesajlar arasında seçim yapma olayı kuşku-

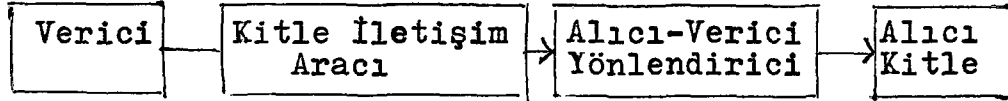
suz baskı gruplarıyla kültürel ortamın yoğun etkisi altındadır. Liberal toplumlarda kamuoyu eğilimlerini saptama çalışmaları programlara yön verici bir işlev yerine getirmektedir. Doğrudan doğruya mesajın kendisi de birçok değerlendirme sorunu ortaya çıkarır. Bu düzlemde toplumbilimciler dilbilimden yararlanarak içerik ya da gösterilen incelemelerine ilişkin yöntemleri kullanmaktadırlar. Böylece mesajların ilettiği açık ya da örtülü anlamlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Başvurulan yöntemlerden biri de yayın ya da makaleleri parçalara ayırarak bazı temaların, sözcüklerin ya da görüntülerin sıklığını belirlemeyi öngörür. Böylece öznel değerlendirmelerden kaçınılmış olur. Ancak, değerlendirmelerde mesajın üretildiği ve algılandığı bağlamın da göz önünde tutulması gerekir. Bu durumda pek çok değişkene başvurulması kesin bir zorunluk olarak ortaya çıkar.

Alicıların durumunu ve özelliklerini saptama yolunda da ileri adımlar atılmıştır. Kamuoyu yoklamalarıyla paneller bu alanda olumlu sonuçlar vermekte, bu yoldan eğilim ve tepkiler saptanabilmektedir(bak.CAZENEUVE,1976).

Bu alanda, P.F.Lazarsfeld'in bazı gözlemlerinden yola çıkılarak kitle iletişiminde karşı karşıya bulunulan alıcı topluluğun, dolaysız bir biçimde sonuca götürücü bir yığın olmadığı belirlenmiştir. Böylece, kimi gruplarca sözü dinlenen, grubun eğilimlerine yön verebilen kişilerin, bir başka deyişle kamuoyu önderlerinin önemi ortaya çıkmıştır: Bu gibi kişiler kitle iletişim araçlarının mesajlarını çevrelerine dalgalar biçiminde yayabilen, bunun sonucunda da kamuoyunu yönlendirebilen kişilerdir. Bu durumda, Birinci Bölüm'de gözden geçirdiğimiz iletişim türünün(bireylerarası iletişim) kitle ile-

tişiminin bir çeşit aracısı olduğu böylece ortaya konulabilir(LAZARSELD,1968,s.XXXIV).

Yukarda gözlemlenen durum aşağıdaki biçimde şemalaştırılabilir:

Kamuoyu önderi niteliği taşıyan kişiler hem kendi gruplarına katılma oranı yüksek, bireylerarası iletişimde başarılı, hem de kitle iletişimiyle aktarılan bilgilere, haberlere olabildiğinde açık kimselerdir. Siyasal iletişim kuşkusuz bu olgunun en belirgin biçimde ortaya çıktığı düzlemler arasında yer alır. Burada anılan türden bir yönlendirme olgusuna ağırlık verecek çalışmaların siyasal iletişim açısından ne denli önemli olabileceği açıktır.

5. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASALLAŞMA

Kitle iletişim araçları, toplumu oluşturan gruplar arasındaki duvarları yıkarak katılım ve siyasallaşma açısından da önemli bir işlev yerine getirirler. Yazılı basın, sonra radyo, en sonunda da televizyon bir yandan ulusal, bir yandan da uluslararası iletişimi gerçekleştiren bir sürecin giderek yoğunlaşan evreleridir. Günümüzde her üç araç da belli oranlarda bu gelişime katkıda bulunmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, toplumlar içinde söz konusu gelişime koşut olarak siyasal öğenin önemi de artmış, kimi durumlarda siyaset, özellikle televizyon aracılığıyla bir gösteri-

ye dönüşmüştür: Toplum çapında, bazan da dünya çapında bir gösteriye. Çeşitli mitoslar oluştur. Liberal ülkelerde bu durum daha çok "orta yol" diye adlandırılabilen eğilimleri öne çıkarmaya yönelmiştir. Kitle iletişimini yöneten ve yönlendiren kişilerin, alıcıların durumunu göz önünde tutmak zorunda olması bu yönelişin temel nedenidir.

Haber bolluğunun ağırlığı altında tüm haberlerin boğulması ve belli bir haber üzerinde durulmasının neredeyse olanaksızlaşması kitle iletişiminin çok ileri boyutlara ulaştığı ortamlardaki özelliklerinden biridir. Bu koşullarda haberler sanki "uçucu" bir niteliğe bürünmüştür. Söz konusu gelişimin ,bir bakıma çelişkili biçimde, siyasetten uzaklaştırıcı sonuçlar verebildiği de gözlenmektedir. Bu gibi durumlarda acaba insanoğlunun kendi uzantılarına karşı bir tepkisi mi söz konusudur ? Yoksa yalnızca bir dengeleme eylemi mi ? İçinde bulunulan, yaşanan bir süreç karşısında bulunulduğundan bu sorulara kesin yanıtlar getirebilmenin güçlüğü ortadadır. Kesinlenebilecek tek olgu, kitle iletişim araçlarının ve bu araçların yoğun etkisinde bulunan çağdaş toplumun yeni türden bir insan oluştururken siyasal sürecin de bu yönelişe koşut bir gelişme gösterdiği'dir. Kimi araştırmacılara göre, "birreyin bundan böyle kitle iletişim sürecinde bir nesne olmaktan çıkarılıp, sürece katılan bir özneye dönüştürülmesi" gerekir ve "ana eksenini demokrasi ve katılım üzerine kurulacak(...)düzenleme ilkeleri için şimdiden düşünölmeye başlanması sadece siyaset bilimcileri için değil, bir toplumda yaşayan herkes için zorunludur"(KAYA,1985,s.168).

6. KİTLE İLETİŞİMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL BOYUTLARI

Göstergebilimin tanımlarından biri "göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamlarını inceleyen bilim"dir. Bu alanda İsviçreli dilbilimci F.de Saussure bir öncü kimliğiyle ortaya çıkar(bak.SAUSSURE,1985,s.18). Diller, kodlar, tüm toplumsal nitelikli gösterge ya da iletişim dizgeleri bu dalın alanına girer. Amerikalı Ch.S.Peirce'e göre ise söz konusu dal göstergelerin genel kuramı niteliğiyle mantığın bir başka adıdır(bak.GUIRAUD,1973,s.6). Bu iki tanım iletişim olgusuna katılan göstergelerin birbirini bütünleyici iki yönünü ortaya koymaktadır: Gerçekten de, göstergeler, bireylerarası iletişimde olsun, kitle iletişiminde olsun, hem toplumsal bir işlev yerine getirir, hem de mantıksal bir düzen içerir.

Daha önce de belirtildiği gibi(bak.Birinci Bölüm), iletişim sürecinde göndergesel ya da nesnel işlevle coşkusal ya da öznel(anlatımsal) işlev en çok üzerinde durulması gereken işlevlerdir. Çünkü deneyim alanımızın iki kutbu söz konusudur burada: Düşünce ve duygu. Bunlardan birincisinin nesneye, ikincisinin özneye yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, iki tür algılama, bu nedenle de iki çeşit anlamlama biçiminden söz edebiliriz.

Kendisine mesaj gönderilen alıcı bu mesajı çözer, bir başka deyişle, mesajı oluşturan öğelerden kalkarak anlamı oluşturur. Mesaj ne denli açık ve ne denli "bilgi" dolu olursa, anlamı oluşturmak da o denli kolaylaşır. Bu da ilgi ve dikkatle ters orantılı bir süreç demektir. Dikkati, alıcının gönder-

geye yönelik ilgisi belirler. Ancak bir de alıcının vericiyle iletişim içinde bulunmasından doğan bir ilgi vardır ki bu baştan başa duygusaldır(GUIRAUD,1973,s.23 ve ötesi). Bu durumda düşünsel dikkat azalır ve sürece katılanlar özel bir önem kazanır. Kitle iletişiminin kimi türlerinde işte bu yön öne çıkar: Siyasal iletişim olayının sık sık büründüğü biçim de budur. Söz konusu durumlarda, mantıksal ya da düşünsel içerik ikincil bir önem taşır; toplumsal birliktelik, duygusal birlik ağır basar. İletilen içerik mantıksal yönden en aza iner. Kişilerin bir önder ya da bir ideal çevresinde bütünleşmesi, duygusal ortama tüm benlikleriyle katılması başlıca amaç durumuna girer. Bu katılıma çoğu kez, topluluğun davranışlarına yön verici, eyleme götürücü çağrı işlevi de eşlik eder. Kitle iletişim araçlarında ortaya çıkan yeniliklerin, değinilen işlevlerin gerçekleşme koşullarında da değişikliklere yol açması bu nedenle kaçınılmazdır.

Yukarda değinilen türden iletişim süreçlerinde tepkilerin nesnelere değil, onların göstergelerine yönelik olduğunu burada belirtmek ve olguların göstergebilimsel boyutuna değinmek yerinde olur. Bu durum, gösterge ya da simgelere ayrıcalıklı bir yer verilmesini gerektirir. Bilinçdışı ya da bilinçaltı düzlemlerde göstergeler davranış ve inançları temellendirdiğinden , sorunun bu yönü siyasal iletişim açısından da büyük önem taşımaktadır. Gerçekten de, kimi siyasal iletişim süreçlerinde de benzer özelliklere rastlanmakta ve bunlar kendine özgü kutsal törenler biçimine bürünmektedir. Bu nedenle de, toplulukların temel güdülenmelerini iyi bilenlerin kitle iletişimi düzleminde onları başarıyla yönlendiren-

direbildiği de gözlemlenmektedir. Reklam düzleminde de rastlanan bu durum siyasal alanda ve toplumsal ilişkilerde belirleyici etken olarak ortaya çıkmaktadır. Kimi seçim kampanyalarını reklam şirketlerinin yürütmesi(bak.GUIRAUD,A.g.y.,s.121)nedensiz değildir ve süreçlerin, belirtilen açılardan benzer olmasından kaynaklanmaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçlarında görüntüsel göstergeler egemen bir işlev yerine getirirken, bunlara eşlik eden sözcükler de nesnelere kendileriymiş gibi sunulmaktadır. Böylece, özellikle televizyon her türden, bu arada da siyasal nitelikli mitoslar aktaran bir araç durumuna girmekte, "büyük köy"ün odak noktasını oluşturmaktadır. Bu koşullarda,"göstergesel bilinç", Guiraud'nun da dediği gibi, özgürlüğün "başlıca güvencelerinden" biri olmaktadır(A.g.y.,s.122). Bu ise yukarıda değinilen(KAYA,A.g.y.,s.168)düzenlemelerden çok daha önemlidir. Söz konusu bilincin özünü, kuşkusuz sözcüğün nesne olmadığı, daha genel bir düzlemde de, gösterenin,yalnızca gösterilen aracılığıyla nesnelere belirttiği ilkesinin gereğince algılanması oluşturmaktadır.

Kısacası,kitle iletişim çağında olguların göstergebilimsel boyutu da özel bir önem kazanmış bulunmaktadır.

S O N U Ç

Çalışmamızın birinci bölümünde iletişim olgusu, özellikle de bireylerarası iletişimle iletişim modelleri üzerinde durarak bir bireşim denemesine giriştik. F.de Saussure, L. Bloomfield, K.Fühler, C.E.Shannon- W.Weaver, R.Jakobson gibi bilginlerin kuramlarını iletişim açısından değerlendirerek ortak paydalar belirledik ve daha başka katkılardan da yararlanarak bireylerarası düzlemde iletişim öge, işlev ve süreçlerini saptamaya çalıştık.

İkinci bölümün odak noktasını kitle iletişimi ve siyasal iletişim oluşturdu. Kitle iletişim süreçlerinin ve araçlarının genel özelliklerine değindikten sonra incelememizi yazılı basın, radyo ve televizyon üzerinde yoğunlaştırarak önce bunların tarihçelerini sunduk; sonra, bu araçlara ilişkin önemli yaklaşımlardan biri olan Mc Luhan kuramına değindik. Bunun yanı sıra, Lasswell ve Lazarsfeld gibi siyasal iletişimle ilgilenmiş kuramcılarının bu konudaki katkılarını sergilemeye çalıştık. Böylece kitle iletişiminin genelgeçer bir modelini oluşturmayı denedik. Kitle iletişimi ve siyasal iletişim konusunda göstergebilim kuramından da yararlanılabileceği varsayımından yola çıkarak birtakım genel nitelikli saptamalarda bulduk.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve etkilerinin gözle görülür boyutlara ulaşması günümüzde bu alanın çeşitli

yönleriyle inceleme konusu olmasına yol açmaktadır. Amaç siyasal olsun, ticari olsun, mesajın en etkin biçimde izleyiciye ulaşarak onu yönlendirebilmesini sağlamak yolunda yoğun çalışmalara rastlanmakta ve bu biçimde özetlenen sürecin incelenmesine katkısı olabilecek tüm bilim dallarının verilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda değer yargılarından kaçınarak nesnel bir yaklaşımla yetindik ve üzerine eğildiğimiz konunun çevresinde oluşan düşünce birikimini çeşitli kuramcılarının görüşlerine başvurarak sunmaya amaçladık. Girdiğimiz bireşim ya da model denemeleri ise, var olan olguların, soyutlama düzeyinde bir tür yeniden yaratımı, gerçek işleyişleri kavrama yolunda atılmış adımlar olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak tezimiz, bundan sonraki çalışmalarımızın çıkış noktasını oluşturabilirse, kendimizi amacımıza ulaşmış sayacağız.

K A Y N A K L A R

- ALBERT, P. La Presse, 7e éd., Paris, P.U.F., 1985.
- BADIE, B. Culture et politique, Paris, Economica, 1983.
- BAŞKAN, Ö. Lengüistik Metodu, İstanbul, Çağlayan Kit., 1967.
- BAYLON, C.-P. FABRE La Sémantique, Paris, Nathan, 1978.
- BAYRAV, S. Yapısal Dilbilimi, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, 1969.
- BLOOMFIELD, L. "Dilin Kullanımı", çeviren: Ş. OZİL, XX. Yüzyıl Dilbilimi. Kuramcılardan Seçmeler, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1983.
- CAZENEUVE, J. "Radiodiffusion", La Grande Encyclopédie, tome 48, Paris, Larousse, 1975.
- " " "Télévision: l'expansion de la télévision", La Grande Encyclopédie, tome 55, Paris, Larousse, 1976.
- CHARAUDEAU, P. Langage et discours. Éléments de sémiolinguistique, Paris, Hachette, 1983.
- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1980.
- DUBOIS, J. ve başkaları Dictionnaire de linguistique, Paris, Larousse, 1973.
- DUCROT, O.- T. TODOROV Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage, Paris Seuil, 1972.
- FRANÇOIS, F. "Le langage et ses fonctions", Le Langage (sous la dir. de A. Martinet), Paris, Gallimard, 1968.
- GREIMAS, A. J.- J. COURTES Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage, Paris, Hachette, 1979.
- GUIRAUD, P. La Sémiologie, 2e éd., Paris, P.U.F., 1973.
- HACIKADİROĞLU, V. Bilgi Felsefesi, İstanbul, Metis yayınları, 1985.
- HÖRMANN, H. Introduction à la psycholinguistique, Fr. çeviri, Paris, Larousse, 1972.
- JAKOBSON, R. "Dilbilim ve Yazınbilim", çeviren: O. SENEMOĞLU, XX. Yüzyıl Dilbilimi. Kuramcılardan Seçmeler, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1983.

- KAYA, A.R. Kitle İletişim Sistemleri, Ankara, Teori yayınları, 1985.
- LASSWELL, H.D. "The Structure and Function of Communication in Society", Reader in Public Opinion and Communication, edited by B. Berelson and M. Janowitz, second edition, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1966.
- LAZARSPELD, P.F. "Preface to the Second Edition", The People's Choice, Columbia Paperback Edition, 1968.
- MARTINET, A. "Langue parlée et code écrit", De la Théorie linguistique à l'enseignement de la langue (sous la dir. de J. Martinet), Paris, P.U.F., 1972.
- " " İşlevsel Genel Dilbilim, çeviri, Ankara, Birey ve Toplum yayınları, 1985.
- MARTINET, J. Clefs pour la sémiologie, Paris, Seghers, 1975.
- MATRAS, J.-J. L'Audio-visuel, 2e éd., Paris, P.U.F., 1981.
- MCLUHAN, M. Understanding Media, New York, McGraw Hill, 1964.
- " " The Gutenberg Galaxy, University of Toronto Press, 1962 (reprinted 1966, 1967, 1968).
- MOUNIN, G. Clefs pour la sémantique, Paris, Seghers, 1972.
- OZİL, Ş. "Leonard Bloomfield", XX. Yüzyıl Dilbilimi, Kuramcılardan Seçmeler, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1983.
- ÖZKÖK, E. "Mac Luhan'ı Tersinden Okumak", Yazı, 1978-1.
- PETERFALVI, J.M. Introduction à la psycholinguistique, Paris, P.U.F., 1970.
- SAUSSURE, F. de Genel Dilbilim Dersleri, çeviri, 2. baskı, Ankara, Birey ve Toplum yayınları, 1985.
- TERROU, F. L'Information, 6e éd., Paris, P.U.F., 1983.
- THEALL, D.F. The Medium is the Rear View Mirror, Montreal and London, 1971.
- TLF. Dictionnaire de la langue du 19e et 20e siècle, tome XI, C.N.R.S., Paris, Gallimard, 1985.
- UYGUÇ, Ü. Ders Notları, İ.Ü. Basın-Yayın Y.O., 1984-1985.
- VARDAR, B. Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1982.
- YÜCEL, T. Yapısalcılık, İstanbul, Ada yayınları, 1982.